

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: **«ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ
МОЛОШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ»**

Виконала: студентка 2 курсу, групи 8.2319-з
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньої програми «Соціальна педагогіка»
Н.С. Ломака

Керівник: доцент кафедри соціальної педагогіки
та спеціальної освіти, доцент, к.пед.н. _____
Ю.Р. Мацкевіч

Рецензент: _____

Запоріжжя

2020

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 95 с., 3 таблиці, 74 джерела, 1 додаток.

Об'єкт дослідження: комунікативні навички молодших школярів.

Предмет дослідження: особливості роботи з формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити програму формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

Методи дослідження: Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальні та соціально-педагогічні методи наукового дослідження:

- теоретичні : аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення з метою вивчення сутності основних понять дослідження, аналізу основних методів, форм і технологій роботи.

- емпіричні : анкетування молодших школярів, спостереження , аналіз документів.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні сутності основних понять, аналізі нормативно-правової бази комунікації молодших школярів засобами гри, розкритті змісту методів, форм і технологій комунікації молодших школярів засобами гри.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що перевірено ефективність методів, форм і технологій комунікативних навичок молодших школярів засобами гри.

Галузь використання: загальноосвітні школи.

СПІЛКУВАННЯ, КОМУНІКАЦІЯ, КОМУНІКАТИВНІ НАВИЧКИ,
МОЛОДШИЙ ШКІЛЬНИЙ ВІК, ГРА, ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ

SUMMARY

Lomaka N.S. Formation of communicative skills of children of primary school age by means of game.

Qualification work consists of an introduction, 2 parts, conclusions, bibliography (74 items), 1 addenda on 1 pages. The qualifying volume of the work is 95 pages, 80 of them are the main text. There is 3 tables.

The qualification work gives a theoretical overview and describes an experimental study of the problem of formation of communication skills in children of primary school age by means of games. It determines the conditions and means of communication aimed at the formation of communication skills in primary school students.

The purpose of the study: to study the features of the formation of communication skills of primary school children by means of games.

Objectives of the study:

1. To analyze the formation of communication skills of primary school children by means of games.
2. To develop the program of formation of communicative skills of children of primary school age by means of game.
3. Check the effectiveness of the developed program in practice.
4. Identify the features of the program of formation of communicative skills of children of primary school age by means of games.

The object of research is the communication skills of junior high school students. Subject of research: features of work on formation of communicative skills at children of primary school age.

Part 1 “Theoretical bases of formation of communicative skills of children of primary school age by means of game”, its features as the social phenomenon, the factors determining its origin; considers features of communication skills; analyzes the experience of forming communication skills in young students by means of

games.

Part 2 “Technology of communication skills of primary school children by means of games” shows the results of consultative, formative and monitoring stages of experimental work on the formation of communication skills by means of games, the effectiveness of the program for the formation of communication skills is substantiated, implemented and tested. The analysis of the results proved the effectiveness of the program for the formation of communication skills of primary school students by means of games.

Key words: communication, communication, communication skills, primary school age, game, age features.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.....	11
1.1. Сутність та особливості процесу формування комунікативних навичок в молодшому шкільному віці.....	11
1.2. Психолого-педагогічні особливості формування комунікативних навичок учнів молодшого шкільного віку.....	22
1.3. Соціально-педагогічний потенціал гри як засобу формування комунікативних навичок молодших школярів.....	29
Розділ 2. Технологія формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.....	62
2.1. Діагностика сформованості комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку.....	62
2.2. Обґрунтування та впровадження програми формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри....	74
2.3. Аналіз результатів впровадження програми формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри....	86
Висновки.....	88
Список використаних джерел.....	90
Додатки.....	96

ВСТУП

Освіта XXI століття – це освіта для людини. Завдання сучасної школи – це виховання компетентної особистості, здатної до життєтворчої діяльності. Така особистість зуміє правильно обрати свій шлях у житті, зважаючи на власні можливості, буде ставити перед собою завдання самовдосконалення і саморозвитку, що стане запорукою успіху в різних сферах діяльності. Сучасний світ висуває високі вимоги до діяльності людини, адже конкурентноспроможною може бути лише по-справжньому компетентна особистість.

В умовах введення нових Державних стандартів початкової загальної освіти особливо актуальною є проблема формування комунікативної компетентності школярів, а саме: здатності особистості застосувати в конкретному спілкуванні знання мови, способи взаємодії з оточенням, навички роботи у групі, володіння різними соціальними ролями.

Реалізація Національної стратегії освіти в Україні на період до 2021 року передбачає пошук ефективних шляхів підвищення якості й конкурентоспроможності освіти. Маємо запит суспільства та держави на формування й розвиток конкурентоспроможності особистості школяра як суб'єкта навчальної діяльності з високим рівнем розвитку інтелектуального та творчого потенціалу, потребою успіху, розвиненою здібністю приймати відповідальні рішення (О. Сотнікова). Чи не найважливішою складовою цієї особистісної якості є комунікативна компетентність. На практиці це означає, що успішний випускник початкової школи вміє співпрацювати з однолітками та знаходити порозуміння з дорослими, навчений працювати в команді, має розвинені лідерські якості, толерантний і, головне, комунікативний. Це – носій рідної мови, що з повагою ставиться до традицій та звичаїв свого народу, поважає представників інших національностей.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально

перевірити програму формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати сутність та особливості процесу формування комунікативних навичок в молодшому шкільному віці.

2. Проаналізувати досвід формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку засобами гри .

3. На підставі вивчення стану сформованості комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку обґрунтувати та впровадити програму формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

4. Проаналізувати результати впровадження програми формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

Об'єкт дослідження: процес формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань, досягнення мети використано загальні та соціально-педагогічні методи наукового дослідження:

- **теоретичні:** аналіз, синтез, порівняння, систематизація, узагальнення з метою вивчення сутності основних понять дослідження, аналізу основних методів, форм і технологій роботи.

- **емпіричні:** анкетування молодших школярів, спостереження , аналіз документів.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні сутності основних понять, аналізі формування комунікативних навичок молодших школярів засобами гри, розкритті змісту, методів, форм роботи в процесі формування комунікативних навичок молодших школярів засобами гри.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що перевірено

ефективність змісту, методів, форм роботи в процесі формування комунікативних навичок молодших школярів засобами гри.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

1.1. Сутність та особливості процесу формування комунікативних навичок в молодшому шкільному віці

Орієнтація сучасної педагогіки на гуманізацію виховно-освітнього процесу висуває в число актуальних проблем створення оптимальних умов розвитку особистості кожної дитини, його особистісного самовизначення. Особливо гостро ця проблема назріла стосовно молодших школярів. Це обумовлено незрілістю їх емоційно-вольової сфери, відставанням у формуванні системи соціальних відносин, вікової ідентифікації, проблемами сімейного виховання. Ситуація сучасного шкільного навчання вимагає від дитини активного вирішення нових складних комунікативних завдань: організації ділового спілкування учнів один з одним і з учителем з приводу досліджуваного матеріалу. Тому дуже важливо розвивати в дитини високі форми спілкування з дорослими і однолітками, що складе передумову формування нового типу взаємовідносини.

Оскільки наше дослідження пов'язане з формуванням комунікативних навичок, слід уточнити, на наш погляд, бачення таких основних понять, як «спілкування», «комунікація», «комунікативні навички».

Комунікативні навички – це здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, адекватно інтерпретуючи отримувану інформацію, а також правильно її передаючи. Ці навички дуже важливі в суспільстві, коли щодня необхідно взаємодіяти з багатьма людьми.

Мета формування комунікативних навичок: навчитися приємної і гармонійної взаємодії з оточуючими людьми : однолітками, батьками та самим собою.

Формування комунікативних умінь і навичок в Україні – провідна проблема сучасної методики навчання мови. Цій проблемі приділяли значну увагу такі провідні педагоги і лінгвісти XIX століття: В. Белінський, М. Бунаков, К. Ушинський та інші.

На комунікативно-діяльнісний підхід до вивчення мови вказують сучасні вітчизняні та зарубіжні науковці: А. Багмут, В. Беломорець, М. Вашуленко, Т. Ладиженська, О. Хорошковська та інші.

З комунікативними навичками тісно пов'язані комунікація і спілкування.

Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома або більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів із метою передавання та одержання інформації.

Спілкування – це процес передавання й сприймання повідомлень за допомогою вербальних і невербальних засобів, що охоплює обмін інформацією між учасниками спілкування, її сприйняття й пізнання, а також їхній вплив один на одного і взаємодією щодо досягнення змін у діяльності.

Психологічний словник визначає поняття «комунікація» як «взаємодія двох або більше людей, що складається в обміні між ними інформацією пізнавального або афективно-оцінного характеру. Отже, це передбачає повідомлення партнерами один одному якогось певного обсягу нової інформації та достатньої мотивації, що є необхідною умовою здійснення комунікативного акту.

З позиції діялісного підходу спілкування - це складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, породжений потребами у спільній діяльності і включає в себе обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття і розуміння іншої людини.

Потреба у спілкуванні – одна з найголовніших у житті людини. Вступаючи в відносини з навколишнім світом, ми повідомляємо інформацію про себе, натомість отримуємо відомості, які цікавлять нас, аналізуємо їх і

плануємо свою діяльність в соціумі на основі цього аналізу. Ефективність цієї діяльності часто залежить від якості обміну інформацією, що в свою чергу забезпечується наявністю необхідного і достатнього комунікативного досвіду суб'єктів відносин. Чим раніше освоюється цей досвід, чим багатший арсенал комунікативних засобів, тим успішніше реалізується взаємодія. Отже, самореалізація і самоактуалізація особистості в соціумі безпосередньо залежить від рівня сформованості її комунікативної культури.

Починаючи з шестирічного віку, діти все більше проводять часу з однолітками. Посилюється конформізм, досягаючи свого піку до 12 років. Діти з розвинутими комунікативними навичками зазвичай добре адаптуються, відчувають себе серед однолітків комфортно і, як правило, здатні до співпраці.

Спілкування – складний процес взаємодії між людьми, що полягає в обміні інформацією, а також у сприйнятті і розумінні партнерами один одного. Суб'єктами спілкування є живі істоти, люди. У принципі спілкування характерне для будь-яких живих істот, але лише на рівні людини процес спілкування стає усвідомленим, зв'язаним вербальним і невербальним актами. Людина, що передає інформацію, називається комунікатором, що одержує її – реципієнтом.

Спілкування є одним з найважливіших чинників формування особистості. Ідеї про те, що спілкування відіграє важливу роль у формуванні особистості, отримали свій розвиток в працях вітчизняних психологів: В. Ананьєва, А. Бодалева, Л. Виготського, О. Леонтьєва, Б. Ломова, А. Лурії, В. Мясищева, А. Петровського та ін.

Спілкування розглядається і як процес взаємного пристосування суб'єкта спілкування і діяльності і соціального середовища, в якій він діє і спілкується. З точки зору соціального підходу, спілкування є не стільки процес зовнішньої взаємодії ізольованих особистостей, скільки спосіб внутрішньої організації та внутрішньої еволюції суспільства як цілого, процес, за допомогою якого здійснюється розвиток суспільства, так як цей розвиток передбачає постійну і динамічну взаємодію суспільства і особистості. Спілкування розуміється і як

найважливіший спосіб зв'язку елементів суспільства в систему.

Основними елементами в суспільстві є індивіди, особистості. Тому соціальна комунікація виступає завжди як особистісна комунікація.

Залежно від змісту, цілей і засобів спілкування можна поділити на кілька видів.

За змістом воно може бути:

- 1.1. Матеріальне (обмін предметами і продуктами діяльності).
- 1.2. Когнітивне (обмін знаннями).
- 1.3. Кондиційне (обмін психічними чи фізіологічними станами).
- 1.4. Мотиваційне (обмін спонуканнями, цілями, інтересами, мотивами, потребами).
- 1.5. Діяльнісне (обмін діями, операціями, вміннями, навичками).

Залежно від цілей спілкування поділяється на:

- 2.1. Біологічне (необхідне для підтримки, збереження і розвитку організму).
- 2.2. Соціальне (переслідує мети розширення і зміцнення міжособистісних контактів, встановлення і розвитку інтерперсональних відносин, особистісного росту індивіда).

Залежно від засобів спілкування поділяється на:

- 3.1. Безпосереднє (Здійснюване за допомогою природних органів, даних живій істоті – руки, голова, тулуб, голосові зв'язування і т.д.).
- 3.2. Опосередковане (зв'язане з використанням спеціальних засобів і знарядь).
- 3.3. Пряме (припускає особисті контакти і безпосереднє сприйняття один одним людей, у самому акті спілкування).
- 3.4. Непряме (здійснюється через посередників, якими можуть виступати інші люди).

Спілкування як взаємодія припускає, що люди встановлюють контакт один з одним, обмінюються визначеною інформацією для того, щоб будувати спільну діяльність, співробітництво. Щоб спілкування як взаємодія відбувалася

безпроблемно, воно повинно складатися з наступних етапів:

- Установка контакту (знайомство). Передбачає розуміння іншої людини, представлення себе іншій людині.
- Орієнтування в ситуації спілкування, осмислення що відбувається, витримка паузи.
- Обговорення проблеми.
- Рішення проблеми.
- Завершення контакту (вихід з нього).

В даний час поширеним є підхід, згідно з яким у спілкуванні розглядаються комунікативна, інтерактивна і перцептивна сторони. Істотно, що всі ці функції в спілкуванні реалізуються одночасно. Комунікативна сторона реалізується в обміні інформацією, інтерактивна – регуляцією взаємодії партнерів спілкування за умови однозначності кодування і декодування ними знакових (вербальних, невербальних) систем спілкування, перцептивні ж – в «прочитанні» співрозмовника за рахунок таких психологічних механізмів, як порівняння, ідентифікація, апперцепція, рефлексія. Сторони спілкування отримують власне функціональне навантаження і розглядаються як реалізують різні функції спілкування.

Функції спілкування (за С. Максименком):

- Комунікативна – це різні форми та засоби обміну і передавання інформації, завдяки яким стають можливими збагачення дій та взаєморозуміння людей (зв'язок людини зі світом в усіх формах діяльності.) Вона здійснюється за допомогою мови, є необхідною умовою наступності і розвитку, соціального та наукового прогресу людства, індивідуального розвитку особистості. Обмін інформацією, що відбувається між людьми в різних видах діяльності, забезпечується комунікативною функцією спілкування. Контакти між людьми не обмежуються лише потребами передавання інформації;
- інтерактивна – взаємодія між індивідуумами, а саме обмін не тільки знаннями, ідеями, а також впливом, взаємними намаганнями, діями тощо;
- перцептивна – процес сприйняття партнерами один одного, їх

взаємного пізнання як основи для взаєморозуміння.

Перцептивні вміння та навички виявляються в здатностях визначати контекст зустрічі, розуміти настрій партнера за його вербальною та невербальною поведінкою, враховувати «психологічні ефекти» сприйняття під час аналізу комунікативної ситуації. Це пов'язано із сприйняттям зовнішнього вигляду, дій, вчинків людини та їх тлумаченням.

Інтерес для даного дослідження представляє саме комунікативна сторона процесу спілкування.

Комунікативна сторона спілкування пов'язана з виявленням специфіки інформаційного процесу між людьми як активними суб'єктами, з урахуванням відносин між партнерами, їх установок, цілей, намірів. Все це призводить не просто до руху інформації, але до уточнення, збагачення знань, відомостей і думок, якими обмінюються люди.

Важливим для формування у дітей комунікативних навичок є досвід творчої діяльності. Набувається він при складанні власних оповідань, віршів, казок, легенд, описів, етюдів, есе. Із цих творів складається «Книга творчості класу». Такі висловлювання учнів потребують самостійності у визначенні змісту і доборі мовних засобів. Вони не повинні будуватися на основі всебічно підготовленого мовного матеріалу, що добирається вчителем на основі його власного бачення змісту.

Сприятливими для розвитку комунікативних навичок вважають інсценування, яке є різновидом рольової гри. Якщо ролей на всіх не вистачає, декількох учнів можна призначити на роль суфлерів, а іншим, особливо тим, що мають порушення у звуковимові, доручити озвучувати явища природи.

Спілкування, внутрішній зміст особистості виникає і формується не само по собі, а тільки в процесі з тими, хто оточує, де складаються певні особистісні взаємовідносини. І від того, який характер відносин дитини з тими, хто оточує, багато в чому залежить, які саме особистісні якості сформуються в неї.

Чим же визначаються відносини шестирічної дитини з тими, хто її

оточує, що лежить в їх основі?

На думку вітчизняних психологів, потреба дитини, навіть найменшої, не зводиться до його органічних потреб, які задовільняє дорослий. Уже в перші тижні життя в дітей починає формуватися потреба у спілкуванні з людьми – особлива потреба не біологічного, а соціального характеру. Спілкування з дорослими розглядається як один із важливих факторів розвитку дитини в перші роки життя.

Експериментальні дослідження, що були проведені в лабораторії ранніх етапів розвитку психіки НДІ загальної і педагогічної психології АПН під керівництвом М. Лісіної, показали, що протягом перших 7 років життя послідовно виникають і змінюють один одного декілька форм спілкування дітей і дорослих: безпосередньо – емоціональне, ділове, позаситуативно-пізнавальне і позаситуативно особистісне спілкування.

Насамперед виникає безпосередньо – емоційне спілкування, в основі якого лежить потреба дитини в розумінні і доброзичливому ставленні до себе з боку тих, хто оточує її.

Надалі вже з кінця першого року життя все чіткіше формується потреба не тільки в ласці, але і в співпраці з дорослими заради швидкого досягнення найкращого результату в практичній або в ігровій діяльності. Дитина задовольняється значною мірою в процесі ділового спілкування. До речі, не потрібно думати, що в ділове спілкування вступає тільки дитина раннього віку. Ним часто користується молодший школяр. Дуже багато він не вмє робити, тому йому потрібні вміння і знання про те, що і як робити з предметом (пришити гудзик, приготувати салат, зробити іграшку на ялинку), як приготувати і тримати в порядку своє робоче місце і багато іншого.

Крім ділових контактів з дорослими (прохання допомогти, запрошення до спільної роботи, звернення за дозволом, за оцінкою результатів роботи та ін.), школяр вступає також з ними в позаситуативне спілкування, яке може бути пізнавальним і особистісним.

При пізнавальному спілкуванні школяр обговорює з дорослими предмети

і явища світу речей (повідомлення новин, питання про незрозуміле, прохання прочитати оповідання). Основним мотивом цього типу спілкування є прагнення дитини до спілкування з дорослим заради отримання нової інформації або обговорення з ним причин різних явищ навколишнього світу.

В основі цього виду спілкування лежить потреба дитини у взаєморозумінні і співпереживанні. Цей вид спілкування, як ми вже говорили, найбільшою мірою готує дитину до позиції школяра. Саме спілкування, його зміст і є найбільш важливим моментом, що вивчає розвиток відносин дітей з дорослими. Найбільше дитину задовільняє той зміст спілкування, рівня потреби в якому він вже досягнув.

У дітей молодшого шкільного віку в процесі навчальної діяльності встановлюються нові взаємовідносини. Зокрема, у більшості першокласників через декілька тижнів, проведених в школі, зникають сором'язливість від багатьох нових вражень. Вони починають уважно приглядатися до поведінки сусіда по парті, встановлюють контакти з однокласниками, які їм симпатизують або знаходять схожість інтересів. На перших етапах організації в новому колективі в частини дітей проявляються в основному невластиві їм риси характеру (в одних – надмірна сором'язливість, в інших – розв'язаність). Але в міру становлення взаємовідносин з іншими дітьми кожен школяр виявляє свої індивідуальні особливості.

Характерна риса взаємовідносин молодших школярів полягає в тому, що їх дружба заснована, як правило, на спільності зовнішніх життєвих обставин і випадкових інтересів (діти сидять за однією партою, живуть в одному будинку, цікавляться пригодницькою літературою тощо). Свідомість молодших школярів ще не досягає того рівня, щоб думка ровесників служила критерієм об'єктивної оцінки самого себе. Звичайно, діти 9-10 років з великим інтересом ставляться до оцінки, яку їм дають однокласники за спритність, сміливість, розум і гостро переживають, якщо ця оцінка розходиться із бажаною. Але такі переживання короткочасні, головне, їх легко змінити оцінкою з боку дорослих чи вчителів. Думка останнього є для молодшого школяра найбільш суттєвою і

безапеляційною.

Молодші школярі спілкуються з ровесниками в основному в іграх, а також в умовах спільної діяльності. Як правило, молодші школярі мало часу приділяють розмовам про те, що не пов'язане з їхніми цьогочасними заняттями. Молодші школярі спілкуються в групах, склад яких є непостійним – залежно від праці чи гри, якими вони зайняті, або від настрою і потреб, які легко змінюються.

З дорослими учні 1-4 класів спілкуються в основному в сім'ї (з батьками, рідними). У молодшому шкільному віці, на відміну від іншого віку, зміст спілкування з дорослими охоплює всі сфери життєдіяльності дітей. Спілкування з дорослими значно впливає на те, як складається спілкування з ровесниками. Благополуччя у спілкуванні з дорослими створює сприятливу емоційну базу, впевненість дитини в успішному спілкуванні з ровесниками. Як свідчать дані відомого українського педагога А. Киричука, оцінка дорослими тих чи інших ровесників має прямий вплив на бажання дитини спілкуватися з товаришем.

Як правило, молодший школяр вступає у спілкування тоді, коли для цього є конкретна предметно-практична основа, яка обумовлює зміст їхнього спілкування, його тривалість, інтенсивність. Вікові відмінності типу спілкування проявляються в тому, що в 1, частково в 2 класі зміст спілкування визначається головним чином навчальною діяльністю і грою, а в 3 класі в ньому більшою мірою присутня суспільна діяльність.

З другого півріччя в 2 класі починає знижуватися роль навчальної діяльності як змістової основи спілкування. Розширюється тематика розмов дітей, головним чином в них обговорюються: навчальна робота, ігри, (в тому числі іграшки, які є вдома), кінофільми, телепередачі, колекції, домашні тварини, відносини між людьми і сімейні події (переважно в дівчаток).

Словник молодших школярів достатньо багатий. Але вміння вести діалог розвинене в них ще слабо, головним для них є інформаційний діалог. Це особливо чітко видно, коли в спілкуванні молодших школярів з'являється діалог

дискусійного типу.

За ступенем емоційної залученості можна виділити товариське і дружнє спілкування. Перше з них властиве майже всім молодшим школярам і реалізується лише найчастіше в спілкуванні з ровесниками своєї статі. Воно проникає головним чином у рамках класного колективу і в процесі тієї життєдіяльності, яка організована вчителем або виникає спонтанно в середовищі самих дітей. Дружнє спілкування реалізується, за даними досліджень, у 54 % хлопчиків і в 63 % дівчаток головним чином в процесі ігор і пов'язані в основному зі спілкуванням осіб однієї статі. Але до 8 % хлопчиків і 14 % дівчаток реалізують його періодично в спілкуванні з ровесниками протилежної статі. Дружнє спілкування відбувається як в організованій життєдіяльності класного колективу, так і поза нею.

Спілкування ровесників різної статі в молодшому шкільному віці має деяку специфіку.

Коли дитина щось розповідає, не можна порушувати послідовність викладання думки, виправляючи її. Повторити слово в правильній граматичній формі, або виправити іншу помилку слід після розповіді. Якщо в учня часто зустрічається помилка в одному й тому ж слові, можна запропонувати йому скласти розповідь з цим словом. Робота над виправленням помилок розвиває у дітей слухову увагу і формує у них чуття мови.

Серед ознак спілкування найчастіше вказуються активні, перетворювальні, спрямовані на підтримку життєдіяльності індивідів, забезпечення їхньої спільної діяльності та взаємовідносин. Виходячи з дефініцій спілкування, в єдиному процесі спілкування виділяють три сторони:

- комунікативну (передача інформації)
- інтерактивну (взаємодія)
- перцептивну (взаємосприйняття).

Усі три сторони розглядаються в єдності. З практики відомо, що в процесі спілкування молодших школярів домінують комунікативна та інтерактивна функції. Спілкування учнів цього віку має свої особливості. З приходом дитини

до школи змінюються відносини з дорослими, головним авторитетом стає учитель. Діти молодшого шкільного віку орієнтуються більше на думку вчителя, ніж однокласників. У молодшого школяра значно розширюється коло спілкування: у нього є товариші по класу, по сумісній діяльності, в позашкільних справах.

Однак утрата товариша не стає предметом глибоких переживань, як правило, швидко знаходиться заміна. Молодші школярі легше усвідомлюють вчинки та мотиви інших людей, ніж свої власні. Тому вичленення мотиву вчинку, роз'яснення дитині його сутності і правильності в різних типових ситуаціях є спеціальним завданням дорослих. Молодшому школяреві імпонує, що з ним, як із дорослим, говорять про серйозні речі – не лише про оцінки та ігри, а й про те, що хвилює дорослих, про події у країні, світі, про взаємини.

Однак, як показують дослідження І. Беґа, про серйозне з дітьми треба говорити просто, прагнучи звертатись до їхнього власного життєвого досвіду, до прочитаних ними книжок, до побаченого ними по телевізору, діючи при цьому не лише на свідомість дитини, а й на його почуття. До завершення молодшого шкільного віку колективні інтереси і спілкування з товаришами починають виділятися для дитини в особливу сферу життя, наповнену особливим піклуванням, радощами, інтересами. «Звернення до колективу» веде до того, що молодший школяр починає свідомо підпорядковувати свої спонукання тим загальним цілям і завданням, які стоять перед ним і його ровесниками, вчиться керувати своєю поведінкою. Відповідно до вищезазначеного спілкування недостатньо розглядати як передачу інформації або її сприймання, оскільки взаємне інформування вимагає налагодження спільної діяльності.

До того ж, інформація повинна бути не просто прийнята, але й осмислена. Обміну інформацією між людьми характеризується тим, що за допомогою системи знаків партнери можуть вплинути один на одного, тобто обмін інформацією обов'язково допускає взаємодію партнерів. Комунікативний вплив можливий у тому разі, якщо обидва учасники спілкування володіють єдиною

системою кодування. [48]

Важливо прищеплювати молодшим школярам культуру спілкування, яка виявляється не тільки в доречному використанні формул мовленнєвого етикету, а й в умінні уважно слухати співрозмовника, призупиняти своє мовлення, щоб дати можливість висловитися іншому; а також в умінні висловити критичне зауваження у такій формі, щоб нікого не образити.

1.2. Психолого-педагогічні особливості формування комунікативних навичок учнів молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік психологи вважають оптимальним періодом для активного формування соціальної поведінки, навичок спілкування з ровесниками різної статі, розвитку комунікативних здібностей, здатності орієнтуватися в соціальних ситуаціях. Тому актуальним у цей період є формування комунікативних навичок молодших школярів, у процесі якого необхідно враховувати психологічні особливості дітей цього віку.

З приходом до школи у житті дітей відбувається багато кардинальних змін. Вони вступають у новий соціальний простір людських стосунків. У них з'являються нові обов'язки, пов'язані з навчанням. Відбуваються зміни в розвитку рефлексивних здібностей – мотив «треба» переважає над мотивом «хочу».

Школа висуває нові вимоги до мовлення дитини. Під час відповіді на уроці воно має бути конкретним, стислим, чітким, виразним і грамотно побудованим. Під час спілкування необхідно дотримуватись етичних норм, вживати прийнятні формули мовленнєвого етикету (форми звертання, слова ввічливості). Дитина мусить дбати про своє мовлення і правильно його організувати, щоб налагодити стосунки з учителями, ровесниками, іншими учасниками навчального процесу.

Молодшим школярам, зазвичай, досить складно організувати свою

мовленнєву поведінку, і це негативно впливає на спілкування з оточуючими. Причина полягає в тому, що в дітей цього віку недостатньо сформовані соціально-комунікативні навички, структурні компоненти спілкування.

Аналізуючи мовлення дітей, які починають навчатися в початковій школі, варто зазначити, що воно, як правило, безпосереднє, стисле, мимовільне, діалогічне. Йому притаманне повторення тих самих фраз, використання окремих слів – назв предметів замість формулювання речень. Спілкування школярів цього віку характеризується великою кількістю рухів та жестів. Ці діти далеко не завжди можуть висловити свої думки, почуття, передати словами те, що відчують. Вони ще не вміють лаконічно, точно побудувати свою розповідь. Часто переходять з однієї теми на іншу. У процесі спілкування не надають належного значення емоційності. Школярі цього віку ще не володіють навичками самоконтролю.

Особливість сучасних учнів молодшого шкільного віку полягає також у тому, що вони є дітьми інформаційної ери. Як свідчать дослідження вітчизняних психологів (Л. Кондратенко, Л. Манілової), раннє залучення дітей до діяльності в електронному інформаційному просторі породжує певні навчальні проблеми.

Зокрема:

- зменшення об'єму слухової пам'яті (сучасним дітям важко вчити напам'ять вірші, відтворювати сприйняту на слух чи прочитану інформацію);
- уповільнення розвитку децентрації (дітям електронної ери властиве зосередження уваги на собі, задоволення лише власних бажань, дратівливість і агресивна реакція на все, що відволікає їх від комп'ютера, нездатність будувати дружні стосунки з іншими людьми, прагнення вирішувати всі непорозуміння з позиції сили);
- погіршення уваги (таким дітям дуже важко сконцентрувати увагу на деталях – елементах розповіді, загадки тощо);
- кліпове мислення (таким дітям складно послідовно і зв'язно будувати текст пов'язувати між собою його частини);

- погіршення аналітико-синтетичного мислення (нездатність аналізувати й осмислювати інформацію);
- неспроможність сприймати великі за обсягом тексти (діти звикають до коротких повідомлень, їм важко зосередитись на великому тексті);
- багатозадачність (схильність до одночасного поєднання кількох видів діяльності, нездатність зосередитись на чомусь одному, потреба в хоча б якомусь супроводі основного виду діяльності, наприклад: слухання музики під час читання книжки);
- покращена здатність оперувати об'єктами в двовимірному просторі та погіршення в тривимірному;
- заміна розв'язання задачі перебором варіантів відповіді, потреба в наочній схематизації навчальних дій. [3, 45-48].

Поява новітніх інформаційних технологій докорінно змінила ставлення школярів до навчання. Легкий доступ до різного виду відомостей породжує уявлення про легкість здобування знань. Учні, звиклі не витратити зусиль на засвоєння знань, оскільки відповіді на всі запитання досить просто знайти правильно поставивши запитання пошуковій системі, сприймають навчання як обтяжливу і непотрібну роботу. До того ж, постійне перебування у віртуальному просторі сприяє прискореному формуванню здібностей, необхідних для існування у штучно створеному світі і затримує розвиток здібностей потрібних для реального світу. Тому школа повинна навчитись виконувати подвійні завдання – використовувати нові здібності дітей та посилено розвивати традиційні.

Уже в молодшому шкільному віці необхідно привчати дітей керувати своїми психологічними процесами. Зокрема, підпорядковувати власне «хочу» вимогам учителя і навчального процесу «треба», формувати довільність як нову психологічну якість. Ця якість для дітей молодшого шкільного віку є основою успішного навчання загалом і формування комунікативних здібностей зокрема.

У результаті опрацювання психолого-педагогічних джерел, у яких висвітлено психолінгвістичний аспект навчання учнів початкової школи

(дослідження Б. Волкова [36], В. Крутецького [37], Г. Люблінської [38]), нами було встановлено, що за розвитком психологічних процесів молодший шкільний вік поділяється на два мікроперіоди: 6-7 років (1-2 класи) і 8-10 років (3-4 класи).

Як відомо, ефективність формування комунікативних навичок значною мірою залежить від врахування психологічного розвитку і розумових здібностей учнів кожного вікового мікроперіоду. Зокрема, варто брати до уваги, що в дітей 1-2 класів сприймання переважно мимовільне, фрагментарне. Їм властива слабка диференціація сприймання – вони не помічають суті за деталями, називають другорядні ознаки замість головних, часто змішують схожі, близькі, але не тотожні предмети та їх властивості. Важливим для нашого дослідження є те, що сприймання дітей цього віку характеризується яскравістю, гостротою та готовністю до отримання нових вражень.

У процесі формування складників комунікативних навичок варто враховувати, що в учнів 1-2 класів переважає наочно-образна форма пам'яті. Вони швидше запам'ятовують конкретні відомості, події, предмети, факти, ніж словесний матеріал. У їх пам'яті краще зберігається те, що задіяне в процесі активної навчальної діяльності, з чим пов'язані їхні інтереси і потреби.

Не менш важливим є врахування специфічних властивостей уваги дітей 6-7 – річного віку, яка тісно пов'язана з емоціями, почуттями, інтересами дітей. Її основними особливостями є слабкість довільної та високий рівень мимовільної уваги. Учні 1-2 класів не можуть зосереджуватись на нецікавому, незрозумілому для них, легко відволікаються, швидко стомлюються. Головним чинником підтримки їхньої уваги є інтерес, який можна забезпечити яскравою наочністю, ігровими прийомами, посильними нестандартними завданнями, цікавими доступними текстами різних типів, стилів і жанрів, інтерактивними формами організації навчальної діяльності.

Однак, упродовж усього періоду молодшого шкільного віку в розвитку пізнавальних процесів учнів відбуваються якісні зміни, які необхідно враховувати під час формування комунікативних навичок.

Зокрема, в 3-4 класах, тобто під час другого вікового мікроперіоду, сприймання молодших школярів з переважно мимовільного, фрагментарного, слабо диференційованого поступово стає більш керованим, цілеспрямованим. Учні навчаються порівнювати схожі об'єкти, виділяти їх головні, істотні ознаки. Відповідно до зазначених особливостей розвитку сприймання учні 3-4 класів набагато краще, в порівнянні з 1-2 класом, усвідомлюють фактичний матеріал текстів, можуть виділити найсуттєвіші особливості об'єктів, порівняти, зіставити їх.

Домінування мимовільної уваги учнів, спрямованої на нові, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти, зменшується в 3-4 класах на користь довільної за умови створення такої атмосфери для цілеспрямованої діяльності, за якої школярі привчаються керуватися самостійно поставленою метою. Розвиток довільної уваги іде від керування цілями, поставленими перед дітьми дорослими, до реалізації самостійно сформульованих цілей, від постійного контролю з боку вчителя до самоконтролю.

Важливим фактором впливу на увагу є інтерес. Тому з метою його пробудження і підтримання доцільно застосовувати яскраву наочність, дидактичні ігри й ігрові прийоми, нестандартні завдання, моделювання різних навчальних і життєвих ситуацій, використовувати змістовні і доступні тексти, проблемні запитання, різні форми організації навчальної діяльності, інтерактивні методи навчання.

Як свідчать дослідження психологів, уява молодших школярів здебільшого емоційна й мимовільна; її предметом є те, що хвилює дитину. Однак, поступово розвиваючись, у 3-4 класах вона стає реалістичнішою, більш керованою, її образи виникають у зв'язку із завданнями навчальної діяльності учнів. Інтенсивно формується в цей період і творча уява: на основі власного життєвого досвіду у дітей з'являються нові образи; дитяча уява переходить на вищий рівень – від простого довільного комбінування до логічно обґрунтованої побудови нових образів; зростає швидкість утворення образів, а також вимогливість дітей до власних витворів.

Пам'ять у молодшому шкільному віці розвивається передусім у напрямку посилення її довільності; зростає можливість свідомого керування нею та збільшується обсяг змістової, словесно-логічної пам'яті. Змінюється співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування на користь зростання ролі останнього. Учні 3-4 класів вже можуть виділяти у зрозумілому для них матеріалі опорні думки, пов'язувати їх між собою і завдяки цьому успішно запам'ятовувати; у них розвивається також здатність до довільного відтворення матеріалу. Однак розвиток довільної пам'яті не означає ослаблення мимовільної; мимовільна пам'ять школярів цього вікового мікроперіоду характеризується новими якісними особливостями, що зумовлюються новим змістом та формами діяльності.

Під впливом навчання у молодших школярів формується логічна пам'ять, внаслідок чого суттєво змінюється співвідношення образної та словесно-логічної пам'яті. Важливою умовою ефективності цього процесу є педагогічне керівництво, спрямоване на забезпечення розуміння (аналіз, порівняння, зіставлення, групування тощо) учнями навчального матеріалу, а вже потім – засвоєння його. Зростає продуктивність, міцність і точність запам'ятовування навчального матеріалу, підвищується точність упізнавання об'єктів, причому спостерігаються якісні зміни в цьому процесі. Наприклад, першокласники, впізнаючи об'єкти, більше спираються на їх родові, загальні ознаки, а третьокласники більшою мірою зорієнтовані на аналіз, виділення в об'єктах специфічних видових та індивідуальних ознак.

Суттєві зміни простежуються в розвитку мислення учнів 3-4 класів: здійснюється перехід від наочно-образного, конкретного мислення до понятійного, науково-теоретичного.

Під впливом навчання мислення школярів розвивається: співвідношення образних і понятійних, конкретних і абстрактних компонентів змінюється на користь зростання ролі останніх.

Завдяки мисленню школярі вчаться визначати відомі їм поняття, виділяючи загальні та істотні ознаки об'єктів, розв'язувати дедалі складніші

пізнавальні і практичні завдання, виконуючи потрібні для цього дії та операції й виражаючи результати в судженнях, поняттях, міркуваннях і висновках.

Аналіз у мисленнєвій діяльності учнів носить переважно практично-дієвий і образно-мовний характер. Від елементарного аналізу, коли до уваги береться лише якась частина предмета, діти поступово переходять до комплексного, прагнучи розглянути всі частини предмета пізнання.

Аналіз пов'язується із синтезом, хоч для молодших школярів перший є доступнішим розумовим процесом: їм легше виділяти частини в цілому, ніж об'єднувати в ціле окремі поняття (А. Валлон [39], І. Ломпшер [40]). Засвоєння молодшими школярами уміння порівнювати підносить їх аналітико-синтетичну діяльність на вищий рівень.

Аналіз поступово переходить в абстрагування, яке стає важливим компонентом розумової діяльності учнів, необхідним для узагальнення і формулювання понять.

З віком зростає кількість індивідуальних висновків, змістовність та істинність яких залежить від накопиченого дітьми досвіду (М. Шардаков [41]).

Водночас формуються і дедуктивні міркування, які ґрунтуються спочатку на конкретних узагальненнях, основою яких є чуттєві спостереження, а згодом – і на абстрактних судженнях, підкріплених конкретною ситуацією (С. Рубінштейн [42]). Індуктивними висновками молодші школярі оволодівають швидше.

Отже, в учнів 3-4 класів спостерігаються істотні індивідуальні особливості розумової діяльності, виражені в рівнях розвитку операцій аналізу і синтезу, абстрагування й узагальнення, у співвідношеннях конкретно-образних і абстрактно-словесних компонентів, гнучкості мислення.

На завершення молодшого шкільного віку з розвитком логічної і комунікативної функцій мовлення, з виробленням його довільності і рефлексії формується уміння логічно і зв'язно будувати власні висловлення. Паралельно з розповідним та описовим типами мовлення з'являється розмірковування з висловлюванням і доведенням власної думки.

Важливим етапом у розвитку молодшого школяра є формування соціального мовлення, яке передбачає повідомлення чогось важливого іншим людям. Як зазначав Ж. Піаже, соціальне мовлення виникає на противагу егоцентричному, притаманному дітям дошкільного віку, яке виглядає як розмова з самим собою в присутності інших і не розраховане на спілкування з іншими людьми. Учений назвав егоцентричне мовлення колективним монологом, який у період молодшого шкільного віку поступово переростає в соціальне мовлення, що виникає в дітей у процесі їх спілкування. [43]

За дослідженнями Л. Виготського, саме в цей період формується внутрішнє мовлення дитини, яке утворюється в результаті злиття егоцентричного мовлення з думками. Якщо таке злиття відбувається повністю, дитина керує своїми діями, не озвучуючи команди для себе. Натомість вона користується беззвучним внутрішнім мовленням. [44]

Формування комунікативних навичок молодших школярів передбачає врахування зазначених особливостей психологічного розвитку учнів двох вікових мікроперіодів, зокрема, під час добору дидактичних методів, прийомів, форм організації навчальної діяльності, навчально-методичного супроводу.

1.3. Соціально-педагогічний потенціал гри як засобу формування комунікативних навичок молодших школярів

Проблема компетентнісного підходу нині перебуває у центрі уваги вітчизняних науковців і практиків. Теорію освітніх компетенцій і компетентностей обґрунтовано в роботах вітчизняних учених – Н. Бібік, О. Савченко, С. Трубачевої та інших. Методичні аспекти проблеми розкриваються у публікаціях науковців – Т. Байбари, М. Вашуленка, О. Вашуленко, Н. Глузман, І. Гудзик, К. Пономарьової. Загальний аналіз сутності поняття «компетентність», порівняльну характеристику ключових компетентностей у європейських освітніх системах здійснили О. Овчарук,

О. Пометун, О. Локшина.

До питання компетентнісного підходу у організації навчальної та ігрової діяльності молодших школярів долучилися вітчизняні науковці й методисти – М. Богданович, О. Гайштут, Л. Коваль, М. Козак, Я. Король, О. Корчевська, Л. Кочина, М. Левшин, Н. Листопад, Г. Лищенко, С. Логачевська, О. Митник, С. Скворцова та інші. Пріоритетною метою цих авторів стало втілення у змісті ідей гуманізації і гуманітаризації, узгодження обсягу і складності змісту з віковими можливостями молодших школярів, проєктування їх особистісного розвитку.

Початок вивчення теорії гри пов'язаний з такими іменами мислителів як: Ф. Шіллер, Г. Спенсер, В. Вундт. Розробляючи свої філософські, психологічні і, головним чином, естетичні погляди, вони поступово, тільки в деяких положеннях торкалися гри як одного із найрозповсюдженіших явищ дитячого життя. «Людина грає лише тоді, коли вона в повному значенні слова «людина», і вона буває людиною тільки тоді, коли грає», – писав Ф. Шіллер.

В. Сухомлинський підкреслював: «Без гри нема і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається животворний потік уявлень, понять про оточуючий світ. Гра – це іскорка, яка запалює вогник допитливості і зацікавлення» [5].

У світовій педагогіці відомі системи дидактичних ігор, які вперше розробили для дошкільного виховання Ф. Фребель і М. Монтесорі, а для початкового навчання – О. Декролі.

Аналізом проблем забезпечення педагогічної ефективності використання дидактичних ігор у навчальній діяльності учнів молодших класів займаються такі сучасні науковці: О. Брижаченко, С. Воробйова, Є. Громик, Л. Гуцан, Т. Долбенко, О. Дон, О. Жорник, П. Колосов, Н. Кудикіна, В. Кукушин, І. Мамчур, А. Мельничук, В. Рижук, В. Саюк та інші.

Багато науковців зазначають, що закономірності формування розумових дій на матеріалі шкільного навчання виявляються в ігровій діяльності дітей. У

ній своєрідними шляхами здійснюється формування психічних процесів: сенсорних процесів, абстракції й узагальнення, довільного запам'ятовування тощо. З початком навчання у школі різко змінюється соціальне середовище дитини, що, безумовно, впливає на її психологічний стан. Гра, як звична діяльність у цьому віці, допомагає їй подолати скутість, сором'язливість і страх. Тому, на думку вчених, саме ігрові форми навчання найбільше сприяють адаптації дитини до нових умов і соціалізації молодшого школяра у шкільне середовище. Гра сприяє розвитку пізнавальної активності учнів. Тому питання формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку засобами ігрової технології в навчально-виховному процесі є актуальним та пріоритетним напрямком роботи вчителя початкової ланки.

Технологія за своєю суттю поліваріативна. Вона може реалізуватися за технологічними схемами Д. Ельконіна, Б. Нікітіна, П. Підкасистого, М. Строніна та інших. Може використовуватися у процесі навчання дітей різних вікових груп. Гра як вид навчальної діяльності в умовах конкретної ситуації спрямована на засвоєння соціального досвіду, в якому формуються й удосконалюються вміння та навички учнівського самоуправління.

Мотивація ігрової діяльності забезпечується добровільною участю у грі, можливістю вибору й елементами змагання, що сприяє самоствердженню та самореалізації кожного учня.

Ігри надзвичайно різноманітні за змістом, характером, організацією, тому точна їхня класифікація спричиняє багато труднощів, значною мірою вона є досить умовною.

Більшість дослідників вважає, що дидактичні ігри можна диференціювати за такими показниками:

- за змістом і цілями (мовні, мовленнєві);
- за типом завдань (оперативні, тактичні, стратегічні);
- за кількістю учасників (індивідуальні, парні, групові, фронтальні);
- за рівнем складності (прості, складні, моноситуативні, поліситуативні);
- за рівнем складності інтелектуальної діяльності (ігри на впізнавання,

репродуктивні ігри, репродуктивно-варіативні, творчі ігри);

- за способом, характером, формою проведення (письмові, усні, рухливі, предметні, функціональні, рольові, імітаційні, ігри-змагання).

Окремо виділяти таку групу дидактичних ігор, як «творчі ігри», певним чином проблематично, оскільки організація будь-якої гри вимагає творчого підходу як з боку вчителя, так і учнів. Проблема класифікації дидактичних ігор полягає ще й у тому, що одна і та ж гра може бути віднесена до кількох різних груп.

Дидактична гра, як метод навчання, має свою структуру. Визначають чотири етапи в структурі навчального процесу, який передбачає дидактичну гру:

- орієнтація;
- підготовка до проведення;
- проведення гри;
- обговорення гри.

Ігрова діяльність, на відміну від інших форм роботи з учнями початкової школи, створює всі необхідні передумови для ефективної організації навчального процесу з усіх предметів шкільного циклу. Вона має широке функціональне поле, серед яких комунікативна функція – освоєння діалектики спілкування, введення у систему суспільних відносин, засвоєння норм колективної взаємодії із однолітками та старшими людьми. Гра є абсолютно незамінною шкалою спілкування, яка налаштовує дітей молодшого шкільного віку на складні форми комунікативної взаємодії.

Варто пам'ятати, що здатність до гри в учнів не розвивається спонтанно. Часто першокласник виявляється не готовим до участі, оскільки його ігрова культура обмежена здатністю до копіювання подій навколишнього життя. Треба пам'ятати, що організація гри з дітьми молодшого шкільного віку передбачає низку положень (правил організації) ігрової діяльності, дотримання яких і допомагає учневі опанувати грою, щоб гра була максимально розвивальною та сприяла формуванню комунікативної компетентності.

Спроби розгадати «таємницю» походження гри робилися вченими різних напрямів науки впродовж багатьох сотень років. До цих пір в теорії і практиці існують полярні точки зору – від повного заперечення вмісту виховної ролі в ігровій діяльності до крайнього її перебільшення і навіть абсолютизації культурного значення гри.

На різних стадіях еволюції соціальний за змістом і формою феномен гри розвивався на всьому протязі людської історії і набував різних якостей і особливий суспільно – культурний сенс. Багато дослідників гри пов'язують її походження з релігійною культурою. Ігри довгий час були інструментом дії на хід історичних подій в суспільстві і природі[1].

Початок розробки загальної теорії гри слід віднести до праць Шиллера і Спенсера. Значний внесок до даної теорії внесли З. Фрейд, В. Вундт, Ф. Бейтендейк, Ж. Піаже, Д. Дьюї, Е. Фромм, Й. Хейзінга, А. Валлон та інші.

У вітчизняній педагогіці і психології серйозно розробляли теорію гри К. Ушинський, В. Сухомлинський, П. Блонський, Г. Плеханов, С. Рубінштейн, Л. Виготський, А. Леонтьєв, Д. Ельконін, А. Макаренко, М. Бахтін, Ф. Фрадкіна, Л. Славіна, Е. Флеріна, Д. Менджеріцкая, Ю. Азаров та інші.

Слід зазначити що для більшості наукових концепцій характерне трактування гри як переважно дитячої, дошкільної особливої «зони» дитячого життя. Хоча ігри, безперечно, є значуща діяльність і для підлітків, і для юнацтва, і для дорослого, і взагалі супроводить людині упродовж всього її життя.

Культурна цінність гри безперечна, гра несе в собі потенціал всіх видів естетичної діяльності людини. Дослідники гри часто посилаються в своїх працях на роман німецького письменника Г. Гессе «Гра в бісер», в якому він розглядає естетичний аспект ігрової діяльності в житті людей ХХ століття. Гессе переконує, що гра, відірвана від життя, може перетвориться на жорстокий аморальний засіб, здатний формувати бездумну активність. На думку Гессе, естетичний характер гри як такий виражається у відчуттях вільної незацікавленості, легкості стосунків і насолодою творчою основою гри.

Є ще одна дуже цікава проблема, що вимагає свого осмислення, – використання прихованих ігрових початків в художніх творах дитячої літератури. Закони гри в своїх віршах, оповіданнях, повістях широко використовували відомі радянські поети і письменники А. Гайдар, Л. Кассиль, С. Міхалков, С. Маршак, А. Барто та інші. Маршак говорив, що у дитячих письменників має бути ігрова природа творчості.

Таким чином, існує безліч теорій походження і розвитку гри у тому числі і в педагогічному аспекті. Багато учених пов'язували виникнення гри з релігією, з мистецтвом, з трудовою діяльністю і так далі. Кожна епоха по-новому використовувала можливості гри. Але безперечно те, що гра – потреба зростаючої дитини, свобода саморозкриття, головна сфера спілкування дітей.

У грі ефективніше, аніж в інших видах діяльності, розвиваються усі психічні процеси, формуються відповідні вміння і навички. Л. Виготський, розглядаючи роль гри у психічному розвитку дитини, відзначив, що у зв'язку з переходом у школу гра не лише не зникає, але й навпаки, – пронизує собою усю діяльність школяра. «У шкільному віці, – писав він, – гра не лише не вмирає, а проникає у відносини до дійсності. Вона має своє продовження у шкільному навчанні та праці...».

Гра супроводжує школярів не лише у першому – другому класах, а й упродовж усього навчання. Тому потрібно пам'ятати: граючись, дитина – навчається.

Гра – найбільш засвоєна дітьми діяльність. У ній вони черпають взірці для вирішення нових життєвих завдань, які виникають у пізнанні, у праці, у художній творчості. Тому «опора на гру (ігрову діяльність, ігрові форми, прийоми) – це найважливіший шлях включення дітей у навчальну роботу, спосіб забезпечення нормальних умов життєдіяльності».

Уміння вчитися змінює стиль мислення і життя особистості. Оволодіваючи таким умінням досконало, людина стає більш автономною, незалежною від будь-яких зовнішніх впливів. Для всіх етапів шкільної освіти можна виділити такі характеристики самостійного учіння учня: учень, який

вміє вчитися, сам визначає мету діяльності, або приймає ту, яку визначить учитель; виявляє зацікавленість до навчання, докладає вольових зусиль для досягнення результату; вміє організувати свою працю, знаходить потрібні знання, способи для розв'язання задач, виконує у певній послідовності розумові або практичні дії, прийоми, операції; усвідомлює свою діяльність, уміє її проаналізувати й прагне удосконалити.

Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Савченко [23] розглядають ігрову діяльність як дидактичний засіб, який активізує здатність дітей самостійно мислити і діяти, створює атмосферу свободи, творчого розкріпачення в колективі та умови для саморозвитку, дає змогу повніше враховувати вікові особливості дітей 6 – 7-річного віку.

О. Савченко у своїй роботі «Дидактика початкової школи» зазначає, що кожна дидактична гра виконує різні функції: збагачує пізнавальний досвід дітей, розвиває мислення, мову, уяву, точність рухів, витримку. Але головна мета включення ігор у навчальний процес – викликати інтерес до навчання. Якщо гра захоплює дітей, вони виявляють максимальну активність, не відчують втоми, їм хочеться досягти найкращого результату. Значущою для нашого дослідження є думка автора про те, що епізодично використовувані ігри суттєво не впливають на стійкість емоційно-позитивного ставлення дітей до навчального процесу.

Отже, потрібна продумана насиченість системою ігор на різних етапах навчання й емоційна підготовка дітей до засвоєння понять, розпізнавання їх суттєвих ознак і самостійного застосування засвоєних знань [23].

Дидактичні ігри, які використовуються в початковій школі, виконують різні функції: активізують інтерес та увагу дітей, розвивають пізнавальні здібності, кмітливість, уяву, закріплюють знання, вміння і навички, тренують сенсорні вміння, навички тощо. Правильно побудована цікава дидактична гра збагачує процес мислення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує вольові якості дитини. Не варто оцінювати дидактичну гру лише з позицій навченості дитини. Її цінність передусім у тому, що вона

виконує роль емоційної розрядки, запобігає втомі дітей, знижує гіподинамію, якщо вчитель часто використовує цікаві дидактичні ігри.

Дидактичне завдання гри визначається відповідно до вимог програми з урахуванням вікових особливостей дітей. Наприклад, формування у дітей валелогічних уявлень, логічного мислення; розвиток мовлення; формування уявлень про природу, навколишнє середовище; розвиток оцінки та самооцінки, ініціативи, кмітливості, здатності виявляти вольові зусилля для досягнення поставленої мети, довільної уваги, зосередженості.

Ігровий задум – наступний структурний елемент дидактичної гри. Дидактичне завдання в грі свідомо маскується, воно постає перед дітьми у вигляді цікавого ігрового задуму. Дітей приваблюють відтворення уявного сюжету, активні дії з предметами, загадка, таємниця, перевірка своїх можливостей змаганням, рольове перевтілення, загальна рухова активність, кмітливість.

На створення ігрової атмосфери істотно впливає ігровий початок. Він може бути звичайним, коли вчитель повідомляє назву гри і спрямовує увагу дітей на наявний дидактичний матеріал, об'єкти дійсності, та інтригуючим, цікавим, захоплюючим, таємничим.

Ігрові дії – засіб реалізації ігрового задуму і водночас здійснення поставленого педагогом завдання. Виконуючи із задоволенням ігрові дії і захоплюючись ними, діти легко засвоюють і закладений у грі навчальний зміст.

Правила дидактичної гри діти сприймають як умови, що підтримують ігровий задум; їх невиконання знищує гру, робить її нецікавою. Без заздалегідь визначених правил ігрові дії розгортаються стихійно, і дидактичні завдання можуть лишитися невиконаними. Тому правила гри задаються вчителем до її початку і мають навчальний та організуючий характер. Спочатку дітям пояснюється ігрове завдання, а потім – спосіб його виконання.

Дидактичними умовами використання гри як засобу формування загально-навчальних умінь і навичок є:

- органічне включення гри у структуру заняття;

- посилення розвивальної спрямованості дидактичних ігор;
- вмiле керівництво педагогом процесом iгрової діяльності.

Охарактеризуємо видiленi пiдходи.

Складнiсть використання гри у навчальному процесi пов'язана з її особливостями (двопланова поведiнка, вiдсутнiсть персональної вiдповiдальностi кожного за результат дiй, спрощене уявлення про реальнiсть), що потребує вiд учня зусиль для входження у гру. Потрiбно, щоб учнi зорiєнтувалися на результати гри.

Особливо важливе поєднання гри з навчальною діяльністю в початкових класах, коли складний перехiд вiд дошкiльного дитинства до школи зумовлює поступову змiну провiдних видiв діяльності – iгрової на навчальну.

Пояснення вчителя пiд час проведення гри має бути лаконiчним i зрозумiлим, пробуджувати iнтерес. I чим молодшi учнi, тим доцiльнiше не лише пояснювати, як грати, а й показувати, як це робити. Зрозумiло, що участь вчителя залежить вiд змiсту гри. На зразок, гру «Вiдгадай», мета якої – розвиток зв'язного мовлення, вмiння точно й коротко описати предмет, доцiльно почати з розповiдi-зразка, щоб дiти зрозумiли, як розповiдати про характернi ознаки предмета.

Проводити iгри, створювати iгровi ситуацiї важливо на кожному уроцi. Це особливо стосується 1 класу – перехiдного перiоду, коли учнi ще не звикли до тривалої напруженої діяльності. Вони швидко стомлюються, притуплюється їхня увага набридає одноманiтнiсть. Тому гра повинна ввiйти в практику роботи вчителя як один з найефективнiших методiв органiзацiї навчальної діяльності першокласникiв.[24]

Гру можна пропонувати на початку уроку. Iгри, що пропонуються на початку уроку, мають збудити думку учня, допомогти йому зосередитись i видiлити основне, найважливiше, спрямувати увагу на самостiйну діяльність.[4]

Отже, гра, як вiдомо, є найприроднiшою i найпривабливiшою діяльністю для молодших школярiв. Ще К. Ушинський писав: «зробити серйозне заняття для дитини цiкавим – ось завдання початкового навчання. Кожна здорова

дитина потребує діяльності і до того ж серйозної діяльності. З перших же уроків привчайте дитину полюбити свої обов'язки й знаходити приємність в їх виконанні».

Саме в іграх розпочинається невимушене спілкування дитини з колективом класу, взаєморозуміння між учителем і учнем. У процесі гри в дітей виробляється звичка зосереджуватися, працювати вдумливо, самотійно. Розвивається увага, пам'ять, жадоба до знань. Задовольняючи свою природну невсипущу потребу в діяльності, в процесі гри дитини «добудовує» в уяві все, що недоступне їй у навколишній дійсності, в захопленні не помічає, що вчиться – пізнає нове, запам'ятовує, орієнтується в різних ситуаціях, поглиблює набутий раніше досвід порівнює запас уявлень, понять, розвиває фантазію.

У грі найповніше проявляються індивідуальні особливості, інтелектуальні можливості, нахили, здібності дітей.

Гра належить до традиційних і визнаних методів навчання і виховання дошкільників, молодших школярів і підлітків. Цінність цього методу полягає в тому, що в ігровій діяльності освітня, розвиваюча й виховні функції діють у тісному взаємозв'язку.

І. Герbart говорив: «Інтерес виникає із цікавих предметів та занять». Найбільш ефективними на сьогодні є інтерактивні методи навчання. У практиці своєї роботи перевагу віддаю тим, що тією чи іншою мірою містять у собі ігрові елементи навчання.. Ці технології передбачають створення моделі навчання учнів у грі, тобто побудову навчального процесу за допомогою залучення учнів до гри.

Широке використання ігрового методу в навчанні має багато переваг:

- гра залучає до активної пізнавальної діяльності кожного учня окремо і всіх разом, тим самим, є ефективним засобом управління навчальним процесом;
- навчання у грі здійснюється за допомогою власної діяльності учня, що особливим видом практики, в процесі якого засвоюється до 90 % інформації;
- гра – вільна діяльність, що дає можливість вибору, самовираження, саморозвитку для її учасників;

- гра має певний результат і стимулює учня до досягнення мети(перемоги) й усвідомлення шляху досягнення мети;
- у грі команди або окремі учні спочатку рівні(немає поганих і гарних учнів, а тільки гравці);
- результат залежить від самого гравця, рівня його підготовленості, здібностей, витримки, умінь і характеру;
- безосібний процес навчання у грі набуває особистого значення;
- змагання – невід’ємна складова гри – приваблива для учнів;
- задоволення, отримане від гри, створює комфортний стан і підсилює бажання вивчати щось нове.

Не будь-яка ігрова діяльність може бути ефективною. Лише дидактично доцільне її використання та методично виправдана організація дають змогу вважати гру ефективним засобом навчання. Кожний вид ігрової діяльності, що проводиться, повинен відповідати певним дидактичним і методичним принципам.

Навчальна гра – це не самоціль, а засіб навчання і виховання. А тому найсуттєвішими є такі питання:

- визначити місце дидактичних ігор та ігрових ситуацій у системі інших видів діяльності;
- доцільність використання їх на різних етапах вивчення різноманітного за характером навчального матеріалу;
- розробка методики проведення дидактичних ігор із урахуванням дидактичної мети уроку та рівня підготовленості учнів;
- вимоги до змісту ігрової діяльності у світлі ідей розвивального навчання;
- передбачення способів стимулювання учнів, заохочення у процесі гри тих, хто найбільше відзначився, а також для підбадьорення тих, хто відстає.

Навчальні ігри, на відміну від розважальних, мають певні істотні ознаки і свою стійку структуру, до якої входять такі компоненти:

- ігрова задумка;
- правила гри;

- безпосередньо ігрові дії;
- дидактичні завдання;
- обладнання гри;
- результат гри.

Навчальна гра дозволяє досягти цілої низки важливих цілей.

1. Дидактичних (формування й застосування нових ЗУН, розширення кругозору тощо).
2. Розвиваючих (розвиток пам'яті, мови, розумових процесів – аналізу, синтезу, співставлення; творчих здібностей).
3. Виховних (виховання самостійності, колективізму, відповідальності, волі, навичок співробітництва).

Будь – яка навчальна гра включає три основних етапи:

- підготовчий етап;
- етап проведення гри;
- етап узагальнення, аналізу результатів.

Щоб навчальна гра на уроці відбувалася ефективно і давала бажані результати, необхідно нею керувати, забезпечивши виконання таких вимог.

1. Готовність учнів до участі у грі(кожний учень повинен засвоїти правила гри, чітко усвідомити її мету , кінцевий результат, послідовність дій, мати потрібний запас знань для участі у грі).
2. Забезпечення кожного учня необхідним дидактичним матеріалом.
3. Чітка постановка завдань гри. Пояснення гри – зрозуміле, чітке.
4. Складну гру слід проводити поетапно, поки учні не засвоять окремих дій, а далі можна пропонувати всю гру та її різні варіанти.
5. Дії учнів слід контролювати, своєчасно виправляти, спрямовувати, оцінювати.
6. Не можна допустити приниження гідності дитини(образливі порівняння, оцінки за поразку в грі, глузування).
7. Доцільно розсадити учнів(звісно, непомітно для них) так, щоб за кожною партою отримати пару «сильніший – слабший». Розсадити учнів по

рядах парт потрібно так, щоб рівень їхніх знань і розумового розвитку був приблизно однаковим, щоб кожен ряд учнів мав шанс виграти.

8. Гра на уроці не повинна відбуватися стихійно, вона має бути чітко організованою і цілеспрямованою. Навчальна гра – це специфічна форма організації навчальної діяльності, завданням якої є забезпечення умов, за яких учень навчиться.

Окремо виділяти таку групу дидактичних ігор, як «творчі ігри», певним чином проблематично, оскільки організація будь-якої гри вимагає творчого підходу як з боку вчителя, так і учнів. Проблема класифікації дидактичних ігор полягає ще й у тому, що одна і та ж гра може бути віднесена до кількох різних груп.

Ігрова діяльність, на відміну від інших форм роботи з учнями початкової школи, створює всі необхідні передумови для ефективної організації навчального процесу з усіх предметів шкільного циклу. Вона має широке функціональне поле, серед яких комунікативна функція – освоєння діалектики спілкування, введення у систему суспільних відносин, засвоєння норм колективної взаємодії із однолітками та старшими людьми. Гра є абсолютно незамінною школою спілкування, яка налаштовує дітей молодшого шкільного віку на складні форми комунікативної взаємодії.

Варто пам'ятати, що здатність до гри в учнів не розвивається спонтанно. Часто першокласник виявляється не готовим до участі, оскільки його ігрова культура обмежена здатністю до копіювання подій навколишнього життя. Треба пам'ятати, що організація гри з дітьми молодшого шкільного віку передбачає низку положень (правил організації) ігрової діяльності, дотримання яких і допомагає учневі опанувати грою, щоб гра була максимально розвивальною та сприяла формуванню комунікативної компетентності.

Ігрова діяльність існує вже досить давно, тому вона мала час устаткуватися як один із основних методів навчання. Деякі країни, навіть спеціалізували своє навчання на ігровій методиці. Наприклад, навчання в США повністю базується на ігровій діяльності, у Франції обрали театральну гру, як

основну методику навчання, а в Ізраїлі спеціалісти без знання ігрових технологій взагалі не приймаються на роботу вчителя, або на будь-яку посаду, що пов'язана з дітьми. Ігрова комунікація позитивно впливає на розвиток інтелектуальних, мовних, емоціональних та моральних навичок, і сама гра завжди є бажаною та привабливою для особистостей будь-якого віку.

Дитина, починаючи, з трьох років вже починає сумувати за ігровим процесом та за дітьми, що були залучені до гри та безмежно радіє, коли повертається до ігрової діяльності.

Школярі витрачають велику кількість часу, сил, творчості на участь в іграх, тому гра, як засіб педагогіки, може використовувати потенціал школярів в «конверсійних» цілях. Будь-яка гра створена та спрямована на розвиток різноманітних здібностей та навичок і одним із них є комунікативні навички, які можна розділити на три групи [31, 61].

1. Група інформаційно-комунікативних навичок складається з:

- вміння вступати в комунікативний процес (вираження привітання, вітання, запрошення, чемне спілкування);
- вміння орієнтуватися в партнерах та в ситуаціях спілкування (початок розмови з незнайомою та знайомою людиною, дотримання правил культури спілкування з друзями, батьками, вчителями);
- розуміння ситуації, в якій виникає та продовжується спілкування;
- вміння оперування вербальними та невербальними видами спілкування (використання слів та знаків ввічливості; змістовно та емоційно виражати думки, використовуючи міміку, символи, жести; отримувати та надавати інформацію про себе і про інші поняття, явища та предмети;
- використовувати побічні матеріали, використовувати малюнки, схеми, таблиці, групувати матеріал, що міститься в них).

2. Група регуляційно-комунікативних навичок складається з:

- вміння угоджувати свої дії, думки, поняття потреб комунікативних партнерів (обґрунтування в логічній послідовності завдань та операцій, що виконуються колективно; здійснення самоконтролю та взаємоконтролю,

виявлення порядку та раціональних способів виконання колективних завдань);

- довіра, підтримка та допомога для тих, с ким проходить спілкування (допомагати тим, хто цього потребує; поступатися, не ухилятися від відповідей, бути чесним, повідомляти про свої наміри, давати свої та слухати чужі поради, довіряти отриманій інформації).

- застосування своїх особистих вмінь під час виконання колективних завдань та операцій; використовувати мову, рухи, музику, графічну інформацію;

- оцінювання результатів колективного спілкування;

- критично оцінювати себе та своїх комунікативних партнерів;

- враховувати особистий внесок в спілкування кожного з комунікативних партнерів;

- приймати правильні рішення та виражати згоду, або незгоду;

- оцінювати співвідношення вербального спілкування до невербального.

3. Група афективно-комунікативних вмінь:

- проявлення почуттів, інтересів, настрою;

- проявлення чуйності та оцінювання емоційного стану партнера.

Необхідно зауважити, що саме у віці молодшого школяра формується особистість, і те наскільки легко та вміло школяр буде спілкуватися з людьми, налагоджувати контакт, буде залежити його подальше навчання в школі, чи університеті, робоча діяльність, взагалі його доля та місце в житті.

Саме в цей період людина вчиться відповідати за свої слова, створювати та виконувати обіцянки, задля встановлення контакту з навколишнім середовищем. В школі у дитини з'являється новий вид діяльності – вчення, але гра також зберігає свою значущість і той факт, що гра сприяє утворенню комунікативних навичок дає змогу існувати цим двом поняттям разом та доповнювати один одного. Дитина зацікавлена тим, що може проявити свою активність, виконати ігрові дії, добитися результату та здобути перемогу.

Н. Ключова вважала: «Навчання, виховання та розвиток – єдиний процес. Гра включає в себе всі складові цього процесу» [9, 22].

Під час гри діти навчаються повноцінному спілкуванню. Школярі молодшого віку, не дивлячись на егоцентризм з дошкільних часів, навчаються домовлятися один з одним, розподіляти ролі та обов'язки, змістовно обговорювати питання, що пов'язані з ролями та обов'язками. Діти навчаються допомагати один одному, вчаться перемагати та достойно програвати, формується самооцінка. Спілкування ставить кожен на своє особисте місце. Діти розвивають свої організаторські та лідерські здібності, або слідує за лідером в класі.

Порозуміння між людьми – була, є і буде актуальною проблемою серед школярів, ця проблема існуватиме доти, доки існуватиме людство. Гра допомагає дитині правильно будувати відносини, вчить правильно взаємодіяти з іншими, проявляти свої лідерські якості. Гра дає дитині ґрунтовну основу, тобто теоретичне моделювання майбутніх ситуацій, з якими дитина зустрінеться і не раз в майбутньому житті. Граючи, діти керують та підпорядковуються, що виховує в дітей здатність до самостійних рішень, доведення особистої думки. Це допоможе дитині в майбутньому протистояти навіюванню та пригніченню.

Гра – це постійна зміна позицій, ніхто ніколи не стоїть на одному місці. Вміння вести себе в тій чи іншій ролі, керувати, чи підпорядковуватися формує самооцінку дитини та допомагає зрозуміти, який рівень в суспільстві людина хоче, а найголовніше може займати. Формується гнучкість сприймання та спілкування, з'являється таке поняття як швидка зміна від одного виду діяльності чи спілкування до іншого.

Під час гри, школярі поглинають досвід спілкування від старших комунікативних партнерів (старших за віком школярів, вчителів, батьків, тощо). Ігрова діяльність відіграє велику роль у формуванні своєї власної думки та вчить дитину донести її правильність, за допомогою вербального та невербального спілкування, довести свою правоту та логіку мислення. У нашому світі постійно відбувається обмін інформацією і величезний інформаційний потік з кожним днем змінюється, вимагає швидкості і гнучкості

сприйняття і реакції на постійно мінливу ситуацію, де суспільні відносини настільки складні і різноманітні, необхідно швидко пристосовуватися і вміти адекватно реагувати на сформовану систему обміну і передачі інформації.

Навчити молодшого школяра психологічно вірно і ситуативно обумовлено вступати в спілкування, підтримувати спілкування, прогнозувати реакції партнерів на власні дії, психологічно налаштовуватися на емоційний стан співрозмовників, опановувати і утримувати ініціативу в спілкуванні, долати психологічні бар'єри в спілкуванні, знімати зайву напругу, емоційно налаштовуватися на ситуацію спілкування, обирати адекватні жести, пози, ритм своєї поведінки – ось лише деякі проблеми, вирішення яких дозволить підготувати школяра молодшого віку до дорослого життя та професійного зростання.

Таким чином, гра – це дуже гнучкий метод формування комунікативних умінь та навичок школярів молодшого віку. Ігрові задачі можна змінювати щохвилини, тим самим щохвилини розвивати щось нове в свідомості дитини і тим самим змінювати її майбутнє, загартовувати її до дорослого життя, навчити правильно подавати свою інформацію стосовно сучасним нормам спілкування. Та не лише формування комунікативних умінь та навичок відбувається під час гри, їхнє проєктування на імітаційно створені умови існуючих явищ в реальному світі спілкування також має своє місце бути. Гра не лише допомагає розвивати і проявляти свої комунікативні навички, вона також корегує проблеми, непорозуміння, труднощі та конфлікти під час спілкування та дає безцінний досвід, що в майбутньому допоможе уникнути комунікативних бар'єрів.

На сьогоднішній день існує нескінченна кількість комунікативних ігор, що урізноманітнюють навчальний процес, дають яскраву картину рівня розвиненості учнів та в той же час покращують їх знання та навички в тій чи іншій сфері діяльності.

Гра – це певний вид діяльності, що має певні правила та цілі, а також носить розважальний характер. Виходячи з правил, ігри можуть поділятися на

два основних типи:

- Змагальні – ігри, в яких учасники ведуть боротьбу один між одним, докладають максимум зусиль, аби першими здобути перемогу.
- Кооперативні ігри – це протилежний тип ігор, в процесі яких учасники об'єднуються заради досягнення певних спільних цілей.
- Комунікативні ігри за своїм функціоналом, в більшості випадків, відносяться до кооперативних ігор, оскільки змагання, або ігри де основною метою є швидкість виконання поставлених цілей, перешкоджають правильному використанню мови, що є основним завданням для комунікативних ігор.

Комунікація на поспіх також може бути корисною, адже учасники вчаться якомога швидше та зрозуміліше висловити свою думку, але такий спосіб покращення комунікативних умінь та навичок актуальний для більш дорослих учасників, школярам молодшого віку потрібно спочатку навчитися висловлювати свою думку не поспішаючи.

Комунікативні ігри слід відрізнити від лінгвістичних, або мовних ігор, бо комунікативні ігри досить часто ототожнюють з мовними іграми. Адже основною метою комунікативних ігор є вирішення комунікативних задач, організація непідготовленої комунікації, в той час коли лінгвістичні чи мовні ігри спрямовані на знання мови, вирішення лінгвістичних завдань. Тобто на прикладі мовної гри, учасники будують правильну структуру речення відносно граматики, чи демонструють свій словниковий запас та використовують різні знання з лексики, в той час коли комунікативна гра передбачує вихід із складних комунікативних ситуацій.

Виходячи з цього комунікативна гра робить акцент на успішну комунікацію, а не лінгвістичні правила.

Комунікативні ігри вміщують в собі такі основні ігрові технології, як дописування здогадів, підбір однакової пари, заповнення пропусків, пошук, обмін, комбінації і карткові ігри, рольові ігри та відтворення, накопичення чи збір інформації, проблеми та загадки.

Найпростіші види діяльності комунікативних ігор ґрунтуються на

принципі інформаційного пробілу, або нестачі інформації. В таких іграх перша команда володіє інформацією, якою не володіють гравці другої команди. Гравці другої команди повинні заволодіти цією інформацією задля досягнення поставлених цілей в грі. До того ж цей вид гри може бути одностороннім, або обопільним (взаємним). В цьому випадку обидві команди мають дві частини інформації, яку вони мають об'єднати заради вирішення спільної проблеми. Більш детально це питання буде розглянуто в наступному розділі.

Комунікативні ігри, як правило, розігруються в групах людей, або в парах, при цьому всі члени групи чи пари володіють певною інформацією. Спілкування не може проходити наодинці, тому такий вид ігор проводиться лише при наявності двох учасників. І при збільшенні кількості людей покращується і результат від цієї гри, адже спілкування становиться більш розгалуженим та з'являється більша кількість думок, що змушує учасників мислити ширше заради збору, фільтруванню та утриманню інформації.

На даному етапі дослідження, доцільним є більш поглиблене пояснення кожного виду комунікативної гри за ігровими завданнями:

- Ігри на відповідність – це такий вид ігор, які за основу мають принцип мозаїки. Тобто кожен з гравців має декілька пропозицій, думок та переваг і лише одна з написаних може бути поділена кожним в групі. За допомогою дискусії команда обирає, що є найкращим в певній ситуації. Розглянемо цей вид гри більш детально на даному прикладі. Учасники поділяються на групи, чим групи більші, тим більше думок, тому й результат гри буде кращим. На кожен групу дається певна ситуація, чи то відкриття бізнесу (учасники мають пропонувати свої варіанти та обирати більш вигідний та прибутковий проект), чи то конфлікт в суспільному транспорті (у кожного учасника є свій варіант виходу з певних конфліктів і учасники повинні обрати найкращий).

- Ігри на здогадування – це вид комунікативних ігор, що передбачує утримання деякої інформації однією командою, в той час, коли друга команда намагається здогадатися за допомогою звичайних питань, припущень та логічного мислення. Наприклад, учасники поділяються на команди та ведучий

повідомляє першій команді слово, наприклад – «Біг Бен». Друга команда звичайними питанням, на які можна відповісти «так» чи «ні» задають питання, аби вгадати це слово .

- Ігри на підбір пар – це ігри, спрямовані на пошук схожості між учасниками, картками, картинками. Ці ігри можуть розіграватися між цілим класом, при цьому кожен учасник гри повинен протягом усієї гри ходити по класу та за допомогою логічного мислення знаходити собі подібного учасника, з такою самою чи схожою за змістом картою чи картинкою. Наприклад, усього класу роздається роздатковий матеріал у вигляді карток, в яких серед усієї кількості карток є дві, чи більше, що схожі за тематикою (фотоапарат та плівка, літак та стюардеса, супергерой та людина, яка створила його) і діти спілкуючись між собою повинні знайти свою «другу половинку».

- Ігри з обміну чи збору інформації – гравці мають певні предмети, картки, картинки, якими вони обмінюються, щоб доповнити та заповнити певний набір предметів. Така гра також може бути розіграна серед всього класу, де учасники мають право вільно пересуватися по класній аудиторії та обмінюватися предметами, картками чи картинками, також учасники можуть виконувати це завдання в групах. Наприклад, кожний з учасників має певну інформацію і вони повинні використати цю розділену інформацію заради досягнення певної мети. Учасники повинні відновити хронологію, або скласти систематичний ланцюг із подій чи понять, задля досягнення певної мети,

- Ігри з комбінованою діяльністю – учасники мають розіграти певну ситуацію, задля організування груп, таких як наприклад сім'ї, чи люди, що живуть в одній і тій самій квартирі . Цей вид гри контактує з рольовими іграми. Учасники модулюють певну ситуацію та грають свої ролі, але вони не мають сценарію, вони спонтанно вирішують певні проблеми, саме тому це не лише рольові ігри, але й комунікативні. Всі ці ігри, передбачають діяльності, для яких характерним є прийняття рішень, вирішення проблем, а також можуть включати елементи рольової гри або гри на уяву.

В таких іграх передбачена робота в парах, а також в групах, від

маленьких до цілого класу, або повної кількості залучених до гри людей. При цьому учасники обов'язково повинні мати право на вільне пересування по кімнаті. Вчитель також повинен брати участь у грі. Під час ігрової діяльності вчитель має виконувати такі функції: моніторинг, має бути ресурсним центром, повинен ходити від групи до групи та корегувати хід гри, при наявності проблем, звертати увагу на помилки, але ні в якому разі вчитель не повинен перебивати, чи виправляти учасників.

Потреба формування соціально-активної особистості, спрямованість соціально-педагогічного процесу на її розвиток спонукають до життя нові нестандартні форми педагогічної взаємодії. Однією з таких форм є гра як засіб розвитку особистості дитини чи молодої людини. Гра як величезний пласт культури урізноманітнює і збагачує дозвілля людей, відтворюючи цілісність буття людини. Специфіка гри полягає у свободі дій, абсолютному змістовому зануренні учасника гри, підкоренні його певним правилам, наявності особливих групових стосунків і емоційної забарвленості. Крім того, гра сприяє духовному і фізичному звільненню, зняттю напруги, посиленню відчуття радості від подолання певних труднощів, перешкод. Під час гри людина відчуває насолоду від вільного прояву своїх здібностей.

Гра – форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямована на відтворення й засвоєння громадського досвіду, що зафіксований в соціально визначених способах здійснення предметних дій, в предметах науки й культури. У грі як особливому виді громадської практики відтворюються норми людського життя і діяльності, підпорядкування яким забезпечує пізнання й засвоєння предметної й соціальної дійсності, а також інтелектуальний, емоційний й моральний розвиток особистості. Проблема ігрової діяльності та її місце у формуванні особистості школяра нині достатньо широко розкрита в психолого-педагогічній літературі. Психологічні дослідження спираються на концепції про: гру як вид діяльності людини, де вона реалізує свій потенціал, як природний, так і накопичений в процесі життя (Б. Ананьєв); «зону найближчого розвитку», в якій гра виступала її джерелом, а відношення гри до розвитку порівнювалось з

відношенням навчання до розвитку (Л. Виготський); соціальну природу гри, її значення для розвитку індивіда (О. Леонтьєв); гру як засіб розвитку психічних властивостей і здібностей до уяви та образного мислення (О. Запорожець); гру як особливу форму емоційного та інтелектуального освоєння дійсності шляхом її відтворення й моделювання, своєрідне джерело дійсної творчої думки (Д. Ельконін); гру як продукт розвитку, форму вільної фантазії (Д. Узнадзе); породження гри з потреб та інтересів у дорослих з метою розвитку у них певних здібностей або як форму відображення і перетворення дійсності (С. Рубінштейн); гру як засіб психодіагностики під час міжособистісного спілкування (О. Бодальов); гру як вид діяльності, що має певний вплив на процес формування основних психічних якостей, що складають моральне ядро особистості (В. Мясіщев) та ін. Педагогічні дослідження ігрових технологій представлені широким спектром праць, в яких було висвітлено наступні аспекти: виховання особистості в грі (Н. Анікеєва), дослідження особистості в грі (А. Айламазьян, Л. Крюкова, М. Крюков), ігровий аспект виховної взаємодії (О. Сидоркін), розвивальні можливості ігор (О. Анісімов, О. Газман, О. Матюшкін, С. Шмаков та ін.), особливості використання ігрових програм в роботі з молодшими школярами (О. Немежанська, М. Шуть та ін.). Взаємозв'язок гри і навчання, навчальний характер ігор та використання ігрових методів як основи активного навчання вивчали Є. Платонов, О. Смолкін, Ю. Шаронов та ін.

Дієвим засобом розвитку особистості дитини в процесі соціально-виховної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі є ігрові технології з їх широким спектром освітніх можливостей, спрямованих на процеси активізації, оптимізації, інтенсифікації, індивідуалізації й диференціації навчального процесу, отримання гарантованого стійкого результату розвитку творчого потенціалу.

Нова траєкторія організації навчального процесу з використанням ігрових технологій у процесі виховної роботи з учнями дозволяє забезпечити: суб'єкт-суб'єктний тип відносин, що передбачає партнерство вихователя та дитини;

активізацію мотиваційно-ціннісної сфери, що розвивається в умовах ініціативи та самостійності суб'єктів виховного процесу; ефективну адаптацію та активне входження в середовище навчального закладу і його перетворення з метою подальшого розвитку й саморозвитку в ньому. Проте використання інноваційних ігрових технік не знайшло достатнього теоретичного обґрунтування, а відповідно й практичного впровадження в системі соціально-педагогічної роботи. Дослідники проблем ігрової діяльності відзначають, що сутність гри полягає в тому, що в ній важливий не стільки результат, скільки сам процес переживань, пов'язаних з ігровими діями. Ця специфічна особливість гри несе в собі великі виховні можливості, оскільки, управляючи змістом гри, включаючи в сюжет гри певні ролі, педагог може тим самим програмувати певні позитивні відчуття дітей, які граються.

По-перше, важливий сам досвід переживання позитивних відчуттів для людини; по-друге, через переживання тільки й можна виховати позитивне ставлення до діяльності. Гра має велику нагоду сформувати позитивне ставлення й до неігрової діяльності. Педагогічний потенціал гри полягає в тому, що вона створює умови для творчого самовираження дитини, а творчість є найпотужнішим засобом її розвитку.

Функція гри – це її різноманітна корисність. У кожного виду гри своя корисність.

«Грі властиві такі соціально- педагогічні функції:

- орієнтаційна – створення уявної ситуації, яка б орієнтувала дитину на певні норми поведінки в житті суспільства, на придбання якихось навичок і вмінь, а також духовних цінностей;
- коректуюча – функція, яка вносить зміни у свідомість дитини щодо її поведінки, де дитина в грі намагається зробити стрибок над рівнем своєї звичайної поведінки;
- заміщення – коли властивості речі зберігаються, але значення їх трансформується, тобто центральним моментом стає думка; у грі дитина оперує значеннями слів, що заміщають річ;

- розвивальна – коли в грі у дітей ефективно розвиваються всі психічні процеси (пам'ять, сприйняття, мислення, увага, сенсорні якості – орієнтування в просторі та часі у властивостях предметів, розвиток мовлення);

- терапевтична – що застосовується для корекції різних відхилень у поведінці дітей (неприспосованості, агресивності, замкнутості)» [37, 14].

Гра, як «штучно сконструйована модель, імітує ті чи інші сторони реальної діяльності. Імітуватися можуть предмети, дії з ними, функції, представники живої чи неживої природи, людські якості, відносини й таке інше. Ядром ігрового простору є організатор гри. Саме він моделює майбутнє ігрове спілкування, підбирає доцільні ігри чи їх блоки, комплектує необхідний матеріал, прогнозує конкретні результати, вводить учасників у гру, контролює емоційні прояви, що виникають в полі гри, корегує та направляє у потрібному напрямі».

Таким чином гра постає інструментом досягнення соціально-педагогічних цілей [4, 54]. Специфіка ігрової діяльності в системі соціально-педагогічної роботи полягає в профілактичній, превентивній спрямованості гри як засобу організації змістовного дозвілля, запобіганні асоціальної діяльності вихованців. У цьому контексті гра є одним з провідних інструментів в арсеналі соціального педагога ще й тому, що її можна застосовувати з метою діагностики, психокорекції міжособистісних стосунків. Крім того, гра сприяє духовному і фізичному звільненню, зняттю напруги, посиленню відчуття радості від подолання певних труднощів, перешкод.

Соціальний педагог, який готує, організовує та проводить гру, ігрову техніку чи ігрову програму, має бути ще й майстром педагогічної справи, щоб досягти соціально-педагогічної мети гри. Так, Р. Вайнола визначає три основні виховні ситуації, що повинні скластися під час організації та проведення ігрової діяльності:

«Ситуація «друга» – наявність в колі гравців хоча б однієї людини, з якою вихованця пов'язували близькі міжособистісні стосунки. Як результат, розвиток товарищескості, емпатійності, здатності до подолання конфліктних

ситуацій.

Ситуація «справи» – формування відчуття, що гра – це серйозна справа, низка складних, але цікавих завдань, спрямованих на розвиток особистості.

Ситуація «розвитку» – обов’язкове урахування інтересів кожної дитини, розвиток її творчих надбань; визначення ролі соціального педагога як каталізатора творчої діяльності тимчасового ігрового колективу.

Ситуація «захисту» – відчуття кожним учасником ігрової діяльності емоційного захисту, комфортності.

Ситуація «відповідальності» – це відчуття морального обов’язку дитини перед колективом, друзями, педагогом, турботи про успіх загальної справи, відповідальності за кожний крок, відчуття власної гідності» [4, 56].

Узагальнюючи підходи, що пропонують дослідники ігрової діяльності (О. Немежанська, М. Шуть), визначаються такі соціально-педагогічні умови організації ефективної ігрової діяльності:

- урахування особливостей навчально-виховного процесу та вікових особливостей учнів загальноосвітнього навчального закладу різного віку при організації ігрової діяльності;
- створення атмосфери морального захисту та підтримки дитини в грі;
- урахування анатомо-фізіологічних можливостей дитини в грі;
- використання змагання як засобу стимуляції активності гравців;
- внесення в гру елементів романтики, загадковості, несподіваності;
- сприяння можливості реалізації організаторських, комунікативних та інших здібностей;
- визначення ігротехніком свого місця в кожній грі (учасника, члена журі, інструктора) таким чином, щоб не заважати виявленню певних якостей особистістю;
- застосування ігор, складність яких змушує учасника «підтягувати» рівень своїх можливостей до найвищого;
- забезпечення превентивного характеру гри як засобу профілактики соціальних негативів;

- пріоритетність комплексних форм ігрової діяльності (ігрових програм, ігрових свят, тематичних ігротек тощо) [38].

Оскільки, комунікативні навички є соціально значущими, у їх формуванні у дітей молодшого шкільного віку може брати активну участь соціальний педагог.

Соціальний педагог – співробітник, який створює умови для соціального та професійного саморозвитку учнів, організовуючи діяльність педагогів і батьків на основі принципів гуманізму, з урахуванням історичних і культурних традицій.

Основним завданням соціального педагога є соціальний захист прав дітей, створення сприятливих умов для розвитку дитини, встановлення зв'язків і партнерських відносин між сім'єю і школою.

Обов'язки соціального педагога може виконувати працівник, кваліфікація якого підтверджується дипломом про професійну педагогічну освіту, сертифікатом соціального педагога.

Соціально-педагогічна діяльність представляється як багатопланова і багаторівнева робота фахівців педагогічного профілю з розвитку та задоволення різноманітних потреб та інтересів дітей і дорослих, з їх соціального захисту, підтримки особистісного розвитку, соціальної адаптації, підготовки до умов конкуренції в сучасному суспільстві.

Як вид професійної діяльності вона має свою структуру, основними складовими якої є:

- Інформаційно-виховна робота, що представляє собою комплекс багатопрофільних заходів інформаційного, виховного, розвивального властивості, спрямованих на формування, підтримання життєздатності дітей і підлітків у процесі освоєння ними загальних, професійних і спеціальних знань на різних рівнях системи освіти;

- Соціально-правова робота, основним змістом якої є реалізація разом з іншими соціальними інститутами організаційно-правових та гуманітарних можливостей з охорони дитинства, захисту загальнодержавних прав, свобод

дітей та підлітків, а також розвиток і забезпечення дієвості правового поля в освітньому закладі;

- Психосоціальна робота, зміст якої складають діагностичні, інформаційно-аналітичні, супровідні (консультативно-посередницькі), відновлювально-реабілітаційні та прогностичні заходи, спрямовані на формування та підтримку в учасників освітнього процесу психологічної стійкості до впливу різних факторів, а також надання різних видів психологічної допомоги з питань навчання, виховання, розвитку та самовдосконалення дітей та підлітків;

- Культурно-дозвіллева робота, у сфері якої здійснюється різнобічна діяльність різного соціокультурного жанру, спрямована на формування соціальної активності в учасників навчально-виховного процесу на основі стимулювання позитивних емоційних станів різними засобами мистецтва та народної творчості.

Для виконання своїх професійних обов'язків соціальний педагог повинен знати методику діагностичних досліджень розвитку особистості дитини, підлітка, середовища; принципи організації дозвілля, спілкування, вільного часу, основи законодавства.

Соціальний педагог – це співробітник освітнього, культурно-дозвіллевого та т.п. установи, який створює умови для соціального та професійного саморозвитку учнів (вихованців), організовуючи діяльність педагогів і батьків на основі принципів гуманізму, з урахуванням історичних і культурних традицій міста (регіону) або країни.

У цілому діяльність соціального педагога спрямована на створення умов психологічного комфорту і безпеки дитини.

На сьогоднішній день загально визнано, що педагогічна наука переживає перехідний етап, пов'язаний з оновленням як змісту, так і форм навчально-виховного процесу.

Культурна людина – це особистість не тільки освічена, але і гідна поваги з боку оточуючих і самоповаги. Тому усвідомлення підростаючим людиною

свого зв'язку з іншими людьми, вміння будувати взаємовідносини та взаємодія зі світом, людьми і самим собою – найважливіші завдання виховання. Чим раніше розпочато процес формування готовності до співпраці, тим швидше відбувається усвідомлення особистістю своїх можливостей, ролі, посильної допомоги в ситуаціях взаємодії. Тому дитину практично з народження можна і потрібно орієнтувати на встановлення гуманних стосунків з навколишнім світом і людьми.

Виховання через спілкування засноване на:

- Умінні прийняти чужу точку зору і підтримці один одного;
- Атмосфері, що сприяє чесності і відкритості;
- Заохочення та керівництво;
- Повній згоді й довірі учнів.

Соціальний педагог і учень – частини однієї команди, вони працюють над досягненням спільної мети.

Соціальний педагог – тренер забезпечує контакт між учасниками групової роботи, в якій вони самі можуть знайти рішення.

Тренерство для соціального педагога – це не можливість поширюватися про свою мудрості або читати нотації, а можливість допомогти учням знайти себе, визначити життєві цілі та способи їх досягнення. Тренерські відносини підтримують класичну систему «дорослий – дитина» в процесі самопізнання та самокорекції і підвищують у молодших школярів почуття впевненості у власних силах. Відносини будуються на вірі в гідність і цінність кожного учасника, в їх здатності бути незалежними і відповідальними.

Роль соціального педагога-тренера полягає в забезпеченні взаємної поваги та довіри в групі. Це дозволить учням ставити перед собою цілі, брати зобов'язання відповідно до завдань, які вони самі для себе намітили. Цінність учня (учасника тренінгу) ніколи не ставиться під сумнів, так само як і його потенціал. Відповідальність за власні зміни несе сам учасник, а не соціальний педагог: як тренер він підтримує дитину, але не намагається його змінити. Людям легше відкривати в собі щось нове, якщо їм не потрібно захищати свої

почуття або чинити опір комусь, хто намагається їх змінити.

Дуже важливим у спілкуванні є перше враження. Звичайно, перше враження це не завжди остаточний висновок про співрозмовника, але важливо, що із самого початку саме на його основі будується спілкування. У кожного із собою є багаж, що складається з уявлень і суджень про людей, про світ, про себе, зі спогадів, із планів, які треба здійснити в майбутньому і ще з багато чого іншого. Саме з цього багажу і виникає образ партнера. Тим самим усе, що є в багажі, може певним чином відбитися в першому враженні про іншу людину. Звичайно, багаж у кожного свій, і тому люди звертають увагу на різні риси і якості навколишніх, використовують різні риси своїх загальних представлень і свого досвіду й одержують різний результат.

Питання про ефективність людського спілкування – універсальне. Бар'єри спілкування можуть бути зв'язані з характерами людей, їх прагненнями, поглядами, мовними особливостями, з манерами спілкування. І причини багатьох конфліктів, взаємних розбіжностей і невдоволення людей як в особистій, так і в професійній сферах не в останню чергу криються саме в нерозумінні прийомів ефективного спілкування, у невмінні ними користатися.

У цілому основними умовами будь-якого практичного спілкування є уміння і навички людини у використанні так званих розуміючих і директивних прийомів реагування при взаємодії з іншими людьми. Ефективне спілкування повинне містити в собі розуміючі і директивні прийоми реагування і по можливості виключати агресивні і принизливо-поступливі реакції при взаємодії з іншими людьми.

Але усі ці види спілкування, хочуть цього співрозмовники чи ні, можуть і, не рідко, включають в себе найрізноманітніші бар'єри спілкування.

Уникнення – це такий тип бар'єру під час спілкування, коли спостерігається уникнення джерел впливу, відхилення від контакту з партнером, при якому взагалі ніяке спілкування стає неможливим.

Авторитет. Дія даного типу бар'єру спілкування полягає в тому, що, розділивши всіх людей на авторитетних і неавторитетних, людина довіряє

тільки першим і відмовляє в цьому другим.

Нерозуміння. Далеко не завжди є можливість визначити джерело інформації як небезпечне, чуже чи неавторитетне і в такий спосіб захиститися від небажаного впливу. Науковець Б. Поршнев виділяє чотири рівні нерозуміння – фонетичний, семантичний, стилістичний і логічний.

Не слід представляти собі бар'єри в комунікації як результат свідомого, довільного і спрямованого захисту від впливу. У реальному спілкуванні бар'єри присутні у виді незалежних механізмів, що дані людині для захисту, але їхня дійсна природа людині не відома.

Систему бар'єрів можна уявити собі як автоматизовану охорону – при спрацьовуванні сигналізації автоматично перекриваються всі підступи до людини. Однак можливі й інші варіанти – помилкова тривога і відключення сигналізації.

Навіть якщо комунікація відбувається на тлі довіри до співрозмовника, контрсугестія все рівно може мати місце, але вже не як зовнішній бар'єр, а як спосіб зниження значимості неприємної інформації.

Є такі типи бар'єрів спілкування:

- Уникнення – це такий тип бар'єру під час спілкування, коли спостерігається уникнення джерел впливу, відхилення від контакту з партнером, при якому взагалі ніяке спілкування стає неможливим. Визначивши партнера як небезпечного в якомусь відношенні, «чужого», людина просто уникає спілкування з ним, чи якщо зовсім ухилитися неможливо, додає всі зусилля, щоб не сприйняти його повідомлення. З боку цей «захист» дуже добре помітний – людина неуважна, не слухає, не дивиться на співрозмовника, постійно знаходить привід відвернутися, використовує будь-який привід для припинення розмови.

- Уникнення як вид захисту від впливу виявляється не тільки в уникненні людей, але й у відхиленні від визначених ситуацій, таких, у яких може виникнути небезпека «шкідливого» впливу. Таким чином, найпростіший спосіб захисту від впливу – уникнути зіткнення з джерелом цього впливу.

- Авторитет. Дія даного типу бар'єру спілкування полягає в тому, що, розділивши всіх людей на авторитетних і неавторитетних, людина довіряє тільки першим і відмовляє в цьому другим. Авторитетним людям виявляється повна довіра і стосовно їхньої мови контрсугестія «не працює». Зате всім іншим, кому в авторитетності відмовлено, довіри немає ніякої, і, отже, те, що вони говорять, не має ніякого значення. Таким чином, довіра і недовіра «залежать» не від особливостей переданої інформації, а від того, хто її подає.

У зв'язку з такою дією авторитету дуже важливо знати, звідки цей бар'єр береться, від чого залежить присвоєння конкретній людині авторитету. Очевидно, тут можна знайти багато різних «основ». Це може бути і соціальний стан (статус) партнера, його перевага по важливому в даний момент параметру, приналежність даного партнера до реальної «авторитетної» соціальної групи, чи його привабливість у визначених ситуаціях, добрі стосунки до адресатів впливу, приналежність до важливих груп, яким безумовно довіряє його співрозмовник.

- Нерозуміння. Далеко не завжди є можливість визначити джерело інформації як небезпечне, чуже чи неавторитетне і в такий спосіб захиститися від небажаного впливу. Досить часто якась потенційно небезпечна для людини інформація може виходити і від людей, яким ми в загальному і цілому довіряємо (від «своїх» чи цілком авторитетних). У такому випадку захистом буде «нерозуміння» самого повідомлення. Будь-яке повідомлення можна не зрозуміти – по результату це те ж саме, що не чути і не бачити, тільки вплив пробуксовує тепер в іншому місці.

Зовнішні бар'єри. На основі проведеного аналізу типів існуючих бар'єрів у спілкуванні можна зробити наступні висновки. Захист від впливу іншої людини в спілкуванні може приймати вид уникнення, заперечення авторитетності чи джерела нерозуміння. В усіх випадках результатом спрацьовування того чи іншого бар'єрного механізму буде неприйняття впливу – воно не буде сприйняте і, отже, не зробить ніякого впливу. Підставами для захисту є різні ознаки.

Не слід представляти собі ці бар'єри в комунікації як результат свідомого, довільного і спрямованого захисту від впливу. У реальному спілкуванні бар'єри присутні у виді незалежних механізмів, що дані людині для захисту, але їхня дійсна природа людині не відома.

Очевидно, що, крім зовнішніх бар'єрів, існують ще якісь внутрішні захисти, що визначають відношення людини до вже прийнятної і зрозумілої, але в той же час неприємної, небезпечної інформації.

Внутрішні бар'єри – якісь внутрішні перешкоди проти інформації, що загрожують сильній перебудові всіх уявлень людини, її поведінки.

Зрозуміло, що інформація, яка загрожує перебудовою уявлення про світ, зустрічає опір. Її можна або «викинути», або надати їй інше значення. Це можна зробити різними способами.

Практично для всіх людей важливо вміти спілкуватися таким чином, щоб їх правильно розуміли, щоб їх слухали і чули. Тому, важливо знати способи подолання бар'єрів.

Керувати ефективністю можуть обидва партнера, що говорить і слухає, і кожний з них може зіграти свою роль як у підвищенні, так, і в зниженні ефективності спілкування.

Подолання уникнення містить у собі керування увагою партнера, аудиторії, власною увагою.

Подолання логічного бар'єра зв'язано зі знанням ефективності різних аргументів і способів аргументації. Один з найбільш відомих прийомів керування мисленням іншого – це риторичне питання. Для того, щоб бути зрозумілим співрозмовником, треба по можливості враховувати логіку партнера. Для цього необхідно приблизно представляти собі позиції, а також індивідуальні і соціально-рольові особливості, тому що прийнятність чи неприйнятність тієї чи іншої логіки для партнера в основному залежить від його вихідної спрямованості

Розуміння партнера, адекватне уявлення про його точку зору, цілі, індивідуальні особливості – головна умова для подолання усіх без винятку

бар'єрів, тому що чим більше той, хто говорить, рахується з особливостями слухаючого, тим більш успішною буде комунікація. Однак і від слухаючого багато що залежить.

Необхідним фундаментом для підвищення ефективності спілкування «з боку слухаючого» є його бажання слухати і чути, що, у свою чергу, сильно залежить від того, якою бачиться йому ситуація спілкування.

Взагалі методів, прийомів і правил ефективного спілкування розроблено чимало, єдиною проблемою тільки залишається те, що більшість з нас просто забуває про них, віддаючись своїй людській природі, забуваючи про найважливіші правила спілкування.

Тільки одиницям вдається цілеспрямовано і ефективно їх використовувати і знаходити спільну мову з більшістю співрозмовників. Ефективне спілкування і вміння усувати бар'єри в ньому – це більше, ніж наука, це справжнє мистецтво, яке так потрібне в нашому житті.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ГРИ

2.1. Діагностика сформованості комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку

Комунікативний розвиток йде по різних лініях, що відзначається в роботах багатьох дослідників. Це і кількісні накопичення, такі, як збільшення словникового запасу, обсягу висловлювання, і якісні зміни, наприклад, розвиток зв'язності мовлення, комплексування думки, ускладнення предикативної структури і т.д. Проте основним критерієм інтенсивності та успішності комунікативного формування особистості є, на наш погляд, вміння розуміти, ставити і вирішувати різні за характером комунікативні завдання, тобто вміння правильно і оптимальним чином використовувати свою речемислительної діяльність у спілкуванні з іншими людьми, засобами інформації і з самим собою.

Розглядаючи комунікативний розвиток з точки зору уміння ставити і вирішувати комунікативні мовні завдання, необхідно, перш за все, дати визначення поняттю «комунікативне завдання». Як і всяка завдання, комунікативне завдання являє собою складне психологічне утворення, основними компонентами структури якого є мета, предмет, умови, засоби і спосіб вирішення, продукт і результат, складові в сукупності і визначають психологічну природу задачі. Психологічний зміст комунікативної задачі аналогічно предметного змісту тієї мовної діяльності, через яку вона реалізується суб'єктом у процесі спілкування. Рецептивні види мовленнєвої діяльності припускають розуміння завдання, поставленої партнером спілкування, і подальшу вербальну чи невербальну реакцію на неї.

Продуктивні види мовної діяльності припускають і рішення суб'єктом

тієї чи іншої задачі для партнера спілкування. Рішення комунікативних завдань суб'єктом у говорінні та письмі, на наш погляд, найбільшою мірою відображає характер і напрям комунікативного розвитку особистості. Всі особливості психологічного змісту комунікативного завдання у продуктивних видах мовленнєвої діяльності об'єктивуються в продукті її рішення – тексті.

Хоча номенклатура комунікативних завдань надзвичайно велика, їх можна об'єднати у великі групи за критерієм ступеня комунікативності, під якою розуміється ступінь обов'язковості наявності та безпосередньої присутності партнера спілкування, його реакції, ступінь орієнтації на реципієнта, ступінь і комплексність чиниться на нього впливу. Відповідно до цього критерію виділено чотири групи завдань, основними репрезентантами яких є опис, пояснення, доказ і переконання.

Психологами була виявлена стійка тенденція вдосконалення, хоча і не завжди прямолінійного, способу розв'язання всіх комунікативних завдань від молодшого шкільного до старшого віку, що виражається у вдосконаленні способу формування та формулювання думки, що складається в результаті вибору мовних засобів відповідно до мети задачі та її умовами. Так, з віком більш повним, точним і правильним стає відображення дійсності в тексті рішення комунікативних задач, ускладнюється предикативна структура тексту, що свідчить про рівень розвитку аналітико-синтетичної діяльності учнів, збільшується обсяг висловлювання, його лексична насиченість, ростуть комплексування думки і зв'язність мовлення, розвиваються логічність, доказовість, послідовність думки, усвідомленість діяльності. Ці дані знаходяться в повній відповідності з даними, отриманими дослідниками, які займаються вивченням становлення мислення і мови в цілому безвідносно до вивчення здатності вирішувати комунікативні завдання.

Важливими та продуктивними методами дослідження комунікативних умінь та навичок у дітей молодшого шкільного віку є спостереження та опитування.

Спостереження:

1. Як дитина звертається до дорослих із запитаннями?
2. Чи прагне дитина отримати похвалу та доброзичливе ставлення до себе від дорослого?
3. Чи намагається дитина знайти з дорослим взаєморозуміння, співпереживання?
4. Як дитина спілкується з однолітками?
5. Чи узгоджує дитина власні бажання з інтересами товаришів?
6. Які ролі дитина найбільше любить в грі?
7. Яким шляхом дитина домагається найпривабливішої ролі в грі?
8. Чи вміє дитина проявити себе і свої інтереси?
9. Чи бере дитина участь у спільній діяльності з дітьми?
10. Чи проявляє активність у спілкуванні з однолітками та дорослими?

Б. Ананьєв стверджує, що комунікативні здібності включають в себе [45, 29]:

1. Бажання вступати у контакт з оточуючими («Я хочу!»).
2. Вміння організувати спілкування («Я вмію!»), вміння слухати співрозмовника, вміння емоційно співпереживати, вміння розв'язувати конфліктні ситуації.
3. Знання норм та правил, котрих необхідно дотримуватись під час спілкування («Я знаю!»).

Першою складовою комунікативних навичок можна назвати «сферу бажання», котра включає в себе потребу у спілкуванні, яка і визначає бажання дитини вступати в контакт з оточуючими. Без такого бажання спілкування просто неможливе. Діти, у яких воно відсутнє, недостатньо розвинене, прагнуть велику частину часу проводити на самоті, наодинці з книгами або телевізором. Недостатній розвиток потреби в спілкуванні може бути пов'язаний з фізіологічними порушеннями (різні патології розвитку центральної нервової системи), але набагато частіше це має під собою психологічну основу. Поява у дитини різного роду психологічних проблем пов'язана, як правило, з негативними чинниками соціального, насамперед сімейного середовища.

Відсутність потреби у спілкуванні лежить в основі серйозного захворювання – раннього дитячого аутизму.

Друга складова комунікативних навичок – сфера знання визначається тим, якою мірою дитина має уявлення про норми і правила ефективного спілкування. Це знання також формується в процесі взаємодії з дорослими, які своїм прикладом показують дитині, як вступити в контакт з іншою людиною, як підтримувати розмову і завершити її, як вирішити виникаючі конфлікти.

Уміння використовувати наявні уявлення про ефективне спілкування – третя складова здатності до спілкування («область умінь»). Вона включає в себе вміння направити повідомлення і привернути до себе увагу співрозмовника, доброзичливість і аргументованість спілкування, вміння зацікавити співрозмовника своєю думкою і прийняти його точку зору, вміння критично ставитися до власних дій, висловлювань, уміння слухати, вміння емоційно співпереживати, вміння вирішувати конфліктні ситуації і безліч інших комунікативних умінь.

Таким чином, комунікативні навички являють собою нерозривну єдність трьох своїх складових. Тільки при достатньому і гармонійному розвитку кожної з них можна говорити про наявність у дитини розвинених комунікативних здібностей .

Л. Кузнєцова виділяє основні комунікативні вміння, характерні для молодших школярів [45, 72].

Уміння слухати – одне з найважливіших людських умінь. Фахівці запевняють, що не вміють слухати приблизно вісім школярів з десяти. Типова помилка в оцінці процесу спілкування формулюється так: «Я сказав те, що хотів сказати, він зрозумів те, що я сказав». Уміння активно слухати – це одне з опорних комунікативних навичок молодших школярів, яке виробляється у процесі навчального спілкування і включає в свою структуру як мовні навички (сприйняття і інтерпретація інформації), так і навички міжособистісного спілкування (не перебивати співрозмовника, активно реагувати на його інформацію за змістом, приязно ставитися до недоліків мови, не проявляти

агресію та ін.).

Уміння активно слухати передбачає набагато більш витончений розумовий процес, ніж просто вміння чути. Воно вимагає певної дисципліни і витрат енергії, причому уміння слухати – навички, що засвоюється, у навчальному процесі. Уміння активно слухати включає:

- сприйняття інформації від людей або самого себе, при якому школяр утримується від вираження своїх емоцій;
- заохочує ставлення до співрозмовника, підштовхує продовжувати спілкування;
- незначний вплив на співрозмовника, що сприяє розвитку думки останнього «на один крок вперед».

Уміння активно слухати як спосіб «прийняття» співрозмовника часто підвищує самооцінку людини, будучи можливістю повідомити йому: «Ви – людина гідна, і я вас не засуджую».

Уміння вербалізувати свої думки – не менш складний спосіб спілкування, що вимагає великих знань, змістовності, умінь піклуватися про те, щоб завжди бути зрозумілим співрозмовником, стежити за ясністю і логічністю висловлювань, обмірковувати форму викладу своїх думок, говорити завжди ввічливо і доброзичливо, завжди враховувати думку співрозмовника, намагатися говорити коротко, але виразно і стежити за враженням, яке виробляють слова співрозмовника і т.д. Це також опорне комунікативний уміння, яке так само, як і вміння активно слухати, формується в навчальному процесі, в ході позанавчальної діяльності, і включає в свою структуру і мовні уміння і навички міжособистісного спілкування, хоча по своїй назві – «уміння вербалізувати свої думки» – на перший погляд, воно могло б бути названо чисто мовним [45,73].

Уміння вести себе в конфліктній ситуації не менш важливий і складний процес, ніж два попередніх. Необхідно знати психологічні особливості конфліктуючої особистості, володіти тактовністю і врівноваженістю. Це опорне комунікативне вміння, що має особливо складну

структуру і базується на мовних навичках, але в ньому домінує особистісний аспект, проявляються моральні якості школяра, його здатність приймати конструктивні рішення.

Техніка конструктивної поведінки у конфліктній ситуації має дві фази. Перша фаза включає в себе налаштування на партнера. У цій фазі необхідно:

- орієнтуватися на емоції партнера (зрозуміти, які причини викликали цей стан);
- намагатися дивитися в очі співрозмовнику, на його рухи;
- дати партнерові можливість висловитися і не перебивати його.

Друга фаза включає в себе перебудову поведінки партнера. У цій фазі необхідно:

- дати партнерові виговоритися і зробити паузу;
- поводитися коректно і ввічливо;
- у разі своєї неправоти – визнати помилки, зробити висновки, знайти вихід із конфліктної ситуації [45, 72].

Таким чином, для молодшого шкільного віку характерні такі комунікативні вміння: уміння слухати, вміння висловлювати свої думки і вміння поводитись у конфліктній ситуації. Якщо ці комунікативні вміння у дитини не сформовані або перебувають на низькому рівні розвитку, то необхідно використовувати певні засоби їх формування, відповідні даному віку.

Методика виявлення комунікативних схильностей учнів складена на основі матеріалів посібника Р. Овчарової (уміння слухати).

Мета: виявлення комунікативних схильностей учнів.

Хід проведення. Учням пропонується наступна інструкція: «Вам необхідно відповісти на 20 питань. Вільно висловлюйте свою думку з кожного з них і відповідайте на них тільки «так» або «ні». Якщо Ваша відповідь на питання позитивна, то у відповідній клітині аркуша поставте знак «+», якщо негативний, то «-». Уявіть собі типові ситуації і не замислюйтесь над деталями, не витрачає багато часу на обдумування, відповідайте швидко».

Запитання:

- 1) Чи часто Вам вдається схилити більшість своїх товаришів до прийняття ними Вашої думки?
- 2) Чи завжди Вам важко орієнтуватися в критичній ситуації?
- 3) Чи подобається Вам займатися громадською роботою?
- 4) Якщо виникли деякі перешкоди у здійсненні Ваших намірів, чи легко Ви відступаєте від задуманого?
- 5) любите Ви придумувати або організовувати зі своїми товаришами різні ігри та розваги?
- 6) Чи часто Ви відкладаєте на інші дні ті справи, які потрібно було виконати сьогодні?
- 7) Чи прагнете Ви до того, щоб Ваші товариші діяли відповідно з Вашою думкою?
- 8) Чи вірно, що у Вас не буває конфліктів з товаришами через невиконання ними своїх обіцянок, зобов'язань, обов'язків?
- 9) Чи часто Ви у вирішенні важливих справ приймаєте ініціативу на себе?
- 10) Чи правда, що Ви зазвичай погано орієнтуєтеся в незнайомій для Вас обстановці?
- 11) Чи виникає у Вас роздратування, якщо Вам не вдається закінчити розпочату справу?
- 12) Чи правда, що Ви втомлюєтеся від частого спілкування з товаришами?
- 13) Чи часто Ви проявляєте ініціативу при вирішенні питань, які зачіпають інтереси Ваших товаришів?
- 14) Чи вірно, що Ви різко прагнете довести свою правоту?
- 15) Чи приймаєте Ви участь у громадській роботі в школі (класі)?
- 16) Чи вірно, що Ви не прагнете відстоювати свою думку або рішення, якщо воно не було відразу прийняте Вашими товаришами?
- 17) Чи охоче Ви приступаєте до організації різних заходів для своїх товаришів?

- 18) Чи часто Ви спізнюєтеся на ділові зустрічі, побачення?
 19) Чи часто Ви опиняєтеся в центрі уваги своїх товаришів?
 20) Чи правда, що Ви не дуже впевнено почуваете себе в оточенні великої групи своїх товаришів?

Лист відповідей

Обробка отриманих результатів. Показник вираженості комунікативних схильностей визначається за сумою позитивних відповідей на всі непарні питання і негативних відповідей на всі парні питання, розділеної на 20. За даними отриманого таким чином показником можна судити про рівень розвитку комунікативних здібностей дитини:

Низький рівень – 0,1 - 0,45;

Нижче середнього – 0,46 - 0,55;

Середній рівень – 0,56 - 0,65;

Вище середнього – 0,66 - 0,75;

Високий рівень – 0,76 - 1.

Дослідження рівня сформованості комунікативних навичок за методикою виявлення комунікативних схильностей було проведено на базі ЗЗСО № 94 в 2 - Б класі. Отримані дані наведені в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Результати діагностики рівня сформованості комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку

	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Кількість учнів (%)	30	60	10

Як видно з таблиці 2.1, 60 % опитаних молодших школярів мають середній рівень сформованості комунікативних навичок, високий рівень – 10 % опитаних. Низький рівень сформованості комунікативних навичок 30 %.

Отже, в результаті діагностики рівня сформованості комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку за методикою Р. Овчарової, було

виявлено, що в досліджуваній групі середній рівень сформованості комунікативних навичок, діти мають великий потенціал та перспективу для подальшого розвитку комунікативних навичок.

Оцінка вмінь говорити і слухати (Тест У. Маклені) (діагностика вміння говорити).

Сформованість умінь говорити і слухати відіграє важливу роль у прихильності до себе людей, підвищенні привабливості й емпатійності спілкування з Вами, зниженні конфліктності суперечностей і зіткнень, створенні атмосфери партнерства і співпраці.

Інструкція. Необхідно відповісти на кожне запитання тесту «так» або «ні».

1. Коли Ви розмовляєте, пояснюєте що-небудь, чи уважно ви стежите за тим, щоб слухач вас зрозумів?
2. Чи підбираєте Ви слова, відповідні рівню підготовки і розуміння слухача?
3. Чи обдумуєте ви побажання, вказівки, прохання перед тим, як про них сказати?
4. Якщо Ви висловили нову думку і ваш слухач нічого не запитує, чи вважаєте, що він зрозумів її?
5. Чи стежите Ви за тим, щоб Ваші висловлювання були якомога більш визначеними, ясними, короткими?
6. Чи обдумуєте Ви заздалегідь свої ідеї, пропозиції, щоб не говорити незв'язно і незрозуміло?
7. Чи заохочуєте Ви, щоб Вас запитували?
8. Чи вважаєте Ви, що знаєте думки оточуючих, чи запитуєте Ви їх, щоб це з'ясувати?
9. Чи розрізняєте Ви факти і думки?
10. Чи шукаєте Ви нові заперечення проти аргументів співбесідника?
11. Чи стараєтеся Ви, щоб ваші друзі (слухачі) у всьому погоджувалися з вами?

12. Чи завжди Ви говорите ясно, чітко, повно, стисло і ввічливо?

13. Чи робите Ви паузи в мові, щоб самому зібратися з думками і слухачам дати можливість обдумати ваші пропозиції, запитати?

Опрацювання та інтерпретація результатів

Якщо ви, не замислюючись, відповісте «так» на всі запитання, окрім 4, 8, 10 і 11-го, то можна вважати, що ви володієте прийомами грамотного, безконфліктного спілкування, вмiєте висловлювати свої думки і слухати співбесiдника; володієте основними вмiннями для формування загальної точки зору і розуміння, вирішення та профiлактики конфліктних ситуацій .

Методика «Оцінка тактики переговорів у конфліктах» [46, 318-319]

Переговори – механiзм або технологія вирішення (врегулювання, розв’язання) конфлікту; сумісна діяльність опонентів із пошуку взаємного рішення проблеми. Переговори найчастіше проводяться за допомогою помічника або третьої сторони.

За допомогою даної методики можна з’ясувати яку саме тактику ведення переговорів при виникненні конфліктної ситуації обираєте Ви.

Інструкція: у кожному запитанні тесту оберіть, позначивши свій вибір, відповіді «А» або «Б».

Запитання:

1. а) Звичайно я досягаю свого.

б) Частіше я прагну знайти спільні позиції.

2. а) Я намагаюсь уникнути неприємностей.

б) Коли я довожу свою правоту, на дискомфорт партнерів не звертаю уваги.

3. а) Мені неприємно відмовлятися від своєї точки зору.

б) Я завжди прагну встати на позицію іншої людини.

4. а) Не варто хвилюватися через розбіжності з іншими людьми.

б) Розбіжності завжди хвилюють мене.

5. а) Я прагну заспокоїти партнера і зберегти з ним нормальні стосунки.

б) Завжди слід доводити свою точку зору.

6. а) Завжди слід шукати спільну точку зору.

б) Слід прагнути здійснення своїх задумів.

7. а) Я повідомляю свою точку зору і прошу партнерів висловити їх точку зору та думки.

б) Краще продемонструвати перевагу логічності свого мислення.

8. а) Найчастіше я намагаюся переконати іншу людину.

б) Найчастіше я намагаюся зрозуміти точку зору іншої людини.

9. а) Я завжди схильюсь до прямого обговорення проблеми.

б) Розмовляючи, я стежу за розвитком думок іншої людини.

10. а) Я відстоюю свою позицію до кінця.

б) Я схильний змінити позицію, якщо мене переконують.

Обробка та інтерпретація результатів: Визначте співпадіння за наведеною нижче шкалою та підрахуйте кількість співпадінь у кожному рядку:

П (протидія) – 1А, 2Б, 3А, 4А, 5Б, 7Б, 8А, 9А, 10А.

С (співпраця) – 1Б, 2А, 3Б, 4Б, 5А, 6А, 7А, 8Б, 9Б, 10Б.

Визначте, що переважає у вашій поведінці (С або П), а також визначте, на що Ви більше орієнтовані:

– на прагнення будь-що домогтися перемоги, довести своє (протидія, конкуренція, конфронтація),

– на прагнення спільно (колегіально) вирішити проблему (орієнтація на вирішення питання, на справу, на співпрацю, на кооперацію).

Природно, друга тактика є більш продуктивною.

Дослідження проводилося поетапно упродовж 2019 – 2020 рр.

Мета першого етапу (жовтень – грудень 2019 н. р.) полягала в опрацюванні й аналізі наукової літератури з досліджуваної проблеми, узагальненні досвіду роботи. На цьому етапі виявлено стан комунікативних навичок молодших школярів, частоту і правильність, дидактичні можливості навчально-методичної літератури у формуванні зазначених комунікативних навичок. Усе це дало змогу визначити вихідні теоретичні засади, уточнити поняття, які використовуються в дипломній роботі, об'єкт, предмет, мету та

методи наукового дослідження.

На другому етапі (січень – лютий 2020 н. рр.) на основі даних констатуючих зрізів було розроблено експериментальні матеріали для організації та проведення дослідного навчання, здійснено їх апробацію і корекцію. На цьому етапі було проведено формуючий, контрольний та порівняльний експерименти зі сталою групою школярів.

Третій етап (квітень – травень 2020 р.) було присвячено якісному й кількісному аналізу, обробці й узагальненню здобутих у ході експериментально-дослідного навчання результатів, визначенню ефективності експериментальної методики.

Дослідження рівня сформованості комунікативних навичок за методикою виявлення комунікативних схильностей було проведено на базі ЗЗСО № 94 2-б клас, 21 учень.

За результатами проведеного констатувального етапу експерименту серед учнів 2-б класу визначено рівні сформованості комунікативних навичок. Високий рівень мають 20 %, середній – 60%, низький рівень – 30% школярів.

Задля кращого усвідомлення рівня сформованості комунікативних навичок учнів молодшого шкільного віку доцільно провести анкетування вчителів (див. додаток А). В опитуванні брали 4 вчителів початкової школи.

Як показало опитування педагогів, що майже 50 % відсотків учнів мають середній рівень сформованості комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку, 20 % низький і 30 % високий.

Отже, в результаті діагностики рівня сформованості комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку, було виявлено, що в досліджуваному класі середній рівень сформованості комунікативних навичок, діти мають великий потенціал та перспективу для подальшого розвитку комунікативних навичок.

2.2. Обґрунтування та впровадження програми формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри

В.Сухомлинський підкреслював: «Без гри нема і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається животворний потік уявлень, понять про оточуючий світ. Гра – це іскорка, яка запалює вогник допитливості і зацікавлення» [5].

Також, В. Сухомлинський високо оцінив педагогічний потенціал гри, зазначивши, що «духовне життя дитини повноцінне лише тоді, коли вона живе у світі гри, казки, музики, фантазії, творчості. Без цього вона – засушена квітка» [10, 158]. Ігрова діяльність має багатогранний вплив на психічний розвиток дитини, допомагає задовольнити дитячу допитливість та залучити до активного пізнання довколишнього світу.

Процес гри полягає у реалізації поставленої мети. Діти молодшого шкільного віку складають план, разом обирають засоби його здійснення. Із розвитком дітей мета стає складнішою, а план чіткішим. При цьому школяр готується до майбутньої дорослої діяльності, уявно оволодіває професією, переборює свою природну обмеженість, недосконалість. Гра молодших школярів віддзеркалює їхні переживання та ставлення до життя, стає способом пізнання реальності, розвитку комунікативних умінь та моделювання взаємин із оточенням. У зв'язку з цим на уроках в початковій школі потрібно використовувати різноманітні види ігор. Так, розмовні ігри навчають дітей слухати та сприймати мовлення співбесідника, реагувати на нього висловлюванням, відповідним ситуації.

Особливу цінність для навчання і виховання молодших школярів мають народні ігри, які застосовував в початковій школі і В. Сухомлинський. Народні ігри сприяють розвитку певних здібностей і навичок, що задовольняють актуальні дитячі потреби. Так, ігри «Киця Мура», «Грицю-Грицю, до роботи!», «Зайчику, зайчику, де ти був?» реалізуються в діалогічній формі, а головними

засобами формування емоційного стану в них є інтонації та мімічний компонент спілкування. Цікавими у плані формування комунікативної компетентності є також ігри, пов'язані з казками, – це так звані словесні ігри, ініціаторами яких є дорослі («Танцювали миші по бабиній хижі», «Був собі журавель», «Був собі Нетяжка»).

Ігри утворюють фундамент для розвитку естетичних почуттів дитини, її свідомості й подальшого прояву їх у творчій діяльності. Гра забезпечує пізнавальну та творчу активність дитини в процесі навчання, сприяє формуванню низки якостей особистості, важливих для життя дитини в суспільстві.

Результати, які отримані на експериментальному етапі дослідження, зумовили необхідність розробки й впровадження програми формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри.

Це програма вправ і завдань побудована у формі годин спілкування.

Загальні принципи :

1. Принцип творчої активності. Постійно залучайте дітей у різні ігрові вправи і їх обговорення, організуйте ситуацію спілкування таким образом, щоб дати можливість дітям зрозуміти і спробувати нові способи поведінки і експериментувати з ними.

2. Принцип дослідницької позиції. У процесі роботи створюються такі ситуації, в яких учасникам самим необхідно знайти прийнятне для себе і для даної ситуації рішення проблеми, йти власним шляхом.

Вправи, що проводяться на початку кожного заняття, є важливим елементом, що дозволяє підняти загальний тонус організму, поліпшити самопочуття і тим самим створити основу для засвоєння великих обсягів інформації.

У ході цієї роботи в процесі непрямого впливу на дитину, тобто виключаючи настанови, створюються ситуації, в яких у дітей в процесі рольових ігор, відпрацювання способів спілкування, створюються ситуації, що вимагають прояву інтелектуальної та моральної активності, і в процесі

динаміки і стилів спілкування виникають бажані зміни в поведінці та ставленні до світу.

Гру цілком обґрунтовано можна віднести до психологічних категорій. Серед психологів інтерес до гри вже є традиційним.

Досить назвати лише окремих класиків психології, які займалися проблемами гри: Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв, Г. Міллер, Ж. Піаже, С. Рубінштейн, З. Фрейд та ін.

Дослідження О. Леонтьєва та Д. Ельконіна свідчать про те, що в ігровій діяльності відбувається розвиток дитини як суб'єкта діяльності, тобто формується спрямування на досягнення мети, повільність, урівноваженість, саморегуляція, чітко розмежовуються способи, прийоми, завдання.

За словами С. Міллера, гра – це парадоксальна поведінка, дослідження вже відомого, тренування у вже засвоєному, дружня агресія, соціальна поведінка, прикидання не для обману. Л. Виготський зазначав, що дитина, яка не навчилася гратися, не готова до навчання в школі.

Поза іншим навіть суперечливий підхід до потрактування функції гри не може зменшити того значення, яке вона має в житті людини.

Про важливість гри в навчанні та вихованні неодноразово говорили й такі педагоги, як Я. Коменський, П. Лесгафт, К. Ушинський, Н. Крупська, А. Макаренко та ін.

Гра в школі – один з дієвих засобів розумового розвитку учнів та їх виховання.

Всюди, де панує гра, немає нудоти, одноманітності.

А. Макаренко вказував на те, що гра в житті дитини має те саме значення, яке в дорослого має діяльність, робота, служба. Яка дитина в грі, такою вона буде і в роботі, коли виросте [11, с. 89].

К. Ушинський стверджував, що в ігровій діяльності діти шукають не тільки насолодження, але й прагнуть до самоствердження через цікаве й важливе для них заняття. У грі дитина прагне жити, відчувати та діяти [11, с. 134].

Для розвитку комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри можна використати програму формування комунікативних навичок.

Цілі програми:

Освітні цілі:

1. Навчати вмінню слухати і чути іншої людини.
2. Спонукаати до осмислення своїх вчинків і вчинків іншої.
3. Розвивати здатність ділитися своїми переживаннями.

Виховні цілі:

1. Сприяти розвитку емоційної сфери дитини.
2. Заохочувати відкритий прояв емоцій і почуттів різними соціально прийнятними способами (словесними, фізичними, творчими і т. д.).
3. Виховувати бажання і вміння співпрацювати, враховувати і поважати інтереси інших, вміння знаходити спільні рішення в конфліктних ситуаціях.
4. Розвивати емпатію, виховувати бажання і готовність допомагати іншим людям.
5. Сприяти повноцінному розвитку особистості дитини.
6. Розвиток почуття «МІ», моральності, доброзичливого ставлення до оточуючих.

Методичні прийоми:

1. Бесіди, спрямовані на знайомство з різними «чарівними» засобами розуміння.
2. Словесні, рухливі і релаксаційні ігри
3. Малювання.
4. Програвання психогімнастичних ігор.
5. Аналіз і інсценування різних психологічних етюдів.

Програма розрахована на 10 занять по 30-45 хвилин кожне. Кожне заняття починається з нового виду привітання, яке пропонують самі діти, а закінчуються одним і тим же прощанням.

Зміст занять для формування комунікативних навичок

№ з/п	Тема заняття	К-ть годин
1	Кодекс гарних манер	1
2	Види спілкування	1
3	Побудова спілкування	1
4	Як вирішувати конфлікти	1
5	Камінець у черевичку	1
6	Творчі, винахідливі, критичні	1
7	Принцип світлофора: кроки вирішення проблеми	1
8	Вчимося приймати рішення	1
9	Відверта розмова	1
10	Підумок	1

Заняття 1 «Кодекс гарних манер»

Зміст: тематична інформація, ігри «Місток», «Покажи почуття», розробка кодексу «гарних манер», обговорення тематичних мультфільмів,

Ключові поняття: спілкування, ефективне спілкування, гарні манери, доброзичливість.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: опанування навичками невербального і вербального спілкування, демонструвати повагу та доброзичливість у процесі спілкування, творчо вирішувати проблеми спілкування, формувати комунікативні навички.

1. Гра «Місток»

Гра спрямована на тренування взаєморозуміння дітей.

Проводимо на підлозі дві паралельні лінії на відстані 30см. Це міст, під ним далеко внизу – швидка гірська річка.

Назустріч одна одній на міст ступають по одній людині. Не користуючись

мовою, необхідно зрозуміти один одного, що вам потрібно розійтися і, не наступивши при цьому на лінію, пройти кожному у своєму напрямку. Наступити на лінію – значить зірватися вниз. Працюють діти парами зі зміною партнерів. Відповідають на запитання: «З ким у грі почувалися надійно і впевнено?».

У грі яскраво виявляється спрямованість взаємин. Високо цінується бажання й уміння безкорисно допомагати іншим.

2. Гра «Покажи почуття»

Інструкція. Вам відомо, що рух м'язів обличчя, що виражають внутрішній стан, називаються мімікою. Міміка – важливий елемент спілкування.

Зараз кожен одержить завдання зобразити мімікою дві емоції:

- гнів, чекання;
- презирство, прагнення йти на контакт;
- страждання, байдужість;
- страх, іронія;
- подив, святкування;
- радість, обурення;
- Спокій, стримане роздратування...

1. Першу з зазначених емоцій ви демонструєте усім для відгадування.

Чи легко зрозуміти один одного без слів?

2. Розділимось на пари і побудемо дзеркалом, зображуючи другу задану емоцію.

Обговоримо наші труднощі.

Заняття 2 «Види спілкування»

Зміст: тематична інформація, рольова гра «Примірювання ролей».

Ключові поняття: види поведінки: агресивна, невпевнена, асертивна (впевнена).

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: пояснюють види спілкування, їх переваги та недоліки, розвивають вміння спостерігати, робити висновки, формують

комунікативні навички.

1. Гра «Приміряння ролей»

Кожний примірить три ролі – агресивну, невпевнену й впевнену в собі людину.

Зразок. Уявіть собі, що ваш знайомий забув повернути вам вашу річ (книгу, викрійку тощо).

Агресія: «Ти нарешті, принесеш мій журнал? Скільки разів можна нагадувати: я хочу його одержати завтра!».

Невпевненість: «Вибач, якщо моя викрійка тобі не потрібна, то чи не могла б ти її повернути?».

Упевненість: «Ми домовилися, що ти повернеш мені модель вчасно. Будь вдячний, якщо саме завтра ти принесеш мені її».

Заняття 3 «Побудова спілкування»

Зміст: тематична інформація, рольова гра «Передача – прийом», тематичні мультфільми.

Ключові поняття: спілкування, конструктивне спілкування, конфлікт, вирішення, побудова спілкування.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: учні аналізують конфліктні ситуації, навчаються засобам конструктивного вирішення конфліктів, дотримуються правил безконфліктного спілкування.

1. Гра «Передача – прийом»

Кожен учасник одержує окреме завдання в конверті. Наприклад, показати жестом радість, захват. Потрібно виконати завдання (передати), а ми будемо відгадувати (приймати).

При утрудненні дозволяється відкрити конверт, прочитати інструкцію і передати задану інформацію. У нашому прикладі захват виражається сплеском рук.

Мімікою не допомагати! Мовне спілкування забороняється!

Завдання для учасників.

Значення жесту:

1. Привертання уваги.
2. Дружнє ставлення.
3. Погроза.
4. Подяка.
5. Перемога.
6. Похвала.
7. Підкликання.
8. Примирення, визнання себе переможеним.

Опис:

Піднесена вгору рука з відкритою долонею.

Поплескування по плечу.

Стиснутий кулак. Рух вказівним пальцем.

Притиснута до грудей долоня. Рукостискання. Підняти руки зі зчепленими «замком» кистями.

Піднята рука зі стиснутим кулаком.

Піднятий вгору великий палець руки при стиснутому кулаку.

Рух кисті або передпліччя в напрямку до тіла.

Підняти вгору руки з відкритими долонями, зверненими до партнера.

Заняття 4 «Як вирішувати конфлікти»

Зміст: тематична інформація, ігри «Поступися місцем», «Ти згідний чи ні», тематичні мультфільми.

Ключові поняття: конфлікт, вирішення конфлікту, компроміс, взаємодія, самоконтроль, попередження.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: учні навчаються аналізувати конфліктні ситуації, досліджувати шляхи вирішення конфліктів, оволодівають навичками самоконтролю та комунікативними навичками.

1. Гра «Поступися місцем»

Важливо не тільки визначити зміст інтонації співрозмовника, а й самому

вибрати правильний тон.

Одному учасникові дається завдання зобразити пасажера, що не помічає нікого навколо. Він поступиться місцем, забере із сидіння портфель, тільки якщо йому захочеться.

Завдання для інших: звернутися по черзі до цього пасажера так, щоб він виконав ваше бажання.

Обговоримо, який тон переконав пасажера.

2. Гра «Ти згідний чи ні?»

Продовжимо роботу в парі. Один з учасників виражатиме згоду або незгоду, вимовляючи для себе тільки одне слово «так» чи «ні». А партнер має якнайшвидше визначити, яке саме слово з двох ви повторювали про себе. У виграші той, кого правильно зрозуміли, і той, хто вгадав.

Усі майже безпомилково змогли визначити, коли партнер говорив «так» і коли «ні». Річ у тім, що коли ми говоримо «так», то «так» говорить усе наше тіло: воно розслаблюється, особливо це помітно з м'язів обличчя і рук.

Жест, безумовно, важливий знак спілкування. Він допомагає точніше зрозуміти іншого.

Заняття 5 «Камінець у черевичку»

Зміст: мозковий штурм «Список проблем», гра «Закінчіть історію»

Ключові поняття: проблема, вирішення проблеми, прийняття рішень.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: обговорюють їх, розуміють, що таке проблема, і що вони можуть і повинні бути вирішені, визначати способи вирішення проблеми, формувати комунікативні навички.

1. Гра «Закінчіть історію» .

Я починаю історію ,а ви її продовжуєте.

Заняття 6 «Творчі, винахідливі, критичні»

Зміст: тематична інформація, гра «Театралізація», «Комплімент»,

Ключові поняття: творчість, проблема, вибір, застосування, комунікативні навички.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: вирішення проблеми, формулюють наслідки ситуацій, аргументують свої думки, оцінюють їх, формулюють комунікативні навички.

1. Гра «Театралізація»

За допомогою лялькового театру розіграти казку.

2. Гра «Комплімент»

Учасники розбиваються на пари (можна випадковим чином), і ці пари повинні на час говорити один одному ласкаві і добрі слова, не зупиняючись і не повторюючись. Один говорить, інший каже, знову перший, знову другий і т. д. Виграє сама «довгограюча» пара.

Заняття 7 «Принцип світлофора: кроки вирішення проблеми»

Зміст: тематична інформація, гра «Репортаж», гра «Хто допоможе», гра «Переходимо річку».

Ключові поняття: проблема, прийняття рішень, вибір, співпраця, наслідки, результати, навички комунікації.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: учні ознайомлюються з кроками вирішення проблеми: вияв – визначення – пошук шляхів рішення – вибір єдиного з них (прийняття рішення) – реалізація вибраного рішення – оцінка наслідків і результатів; навчаються визначати проблему, формуються навички прийняття рішень і співпраці з партнерами, формування комунікативних навичок.

1. Гра «Репортаж»

Учасники гри повинні підготувати і провести «телевізійний репортаж». В якості теми можна обрати подія, знайоме всім учасникам гри. (Наприклад, репортаж про минулу екскурсії, вчорашньому уроці, про літніх канікулах тощо).

Всі учасники гри діляться на пари. Один з пари буде «репортером», а інший – «гостем телебачення». «Репортер» заздалегідь готує кілька питань по темі, які він задасть своєму гостю. Потім грає пара сідає на сцені перед іншими

учасниками-глядачами. Починається «телевізійний репортаж». «Репортер» представляє «гостя», називає тему бесіди і задає перше питання; «гість» відповідає; друге питання, і так далі. У ході бесіди «репортер» може описувати якісь події, робити коментарі, задавати імпровізовані питання. У свою чергу «гість» теж може відхилитися від теми, задавати зустрічні запитання. Коли «репортаж» закінчився, місце на «екрані» займає інша пара. Так продовжується, поки себе не покажуть в ролі «репортера» і «гостя» всі бажаючі.

Гра буде цікавіше, якщо кожна пара буде розробляти свою тему. За кожен «репортаж» гравці, які виконують в даний момент роль глядачів, виставляють парі свої оцінки: 3, 4 або 5 балів. Оцінки виставляє кожен учасник окремо. Потім оцінки підсумовуються, а суми кожної пари порівнюються між собою. Переможцем є та пара, яка набрала найбільше балів.

2. Гра «Хто допоможе». Одна дитина зображує якусь проблему, решта дітей намагаються їй допомогти. Наприкінці гри діти вирішують, чий спосіб був найкращим.

3. Гра «Переходимо річку».

Об'єднатися у пари і через імітуючі проблеми «перейти річку».

Заняття 8 «Вчимося приймати рішення»

Зміст: тематична інформація, гра «Вибір рішень», гра «3 пакета», інсценування ситуацій.

Ключові поняття: вибір, прийняття рішення, правильний, помилковий, правила, друзі, надійний, наслідки, відповідальність,

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: аналізують ситуації, які потребують вибір при прийнятті рішень, розвиток творчого мислення, критичного мислення, формування відповідальної поведінки, формування комнікативних навчок.

1. Гра «Вибір рішень»

Діти сидять у колі, один учень виходить у коло і говорить проблемне рішення, іти спілкують і обирають правильне рішення.

2. Гра «Три пакета»

На столі стоять три пакети, треба засунути руку в один із пакетів і отримати свій подарунок.

Заняття 9 «Чарівні засоби розуміння»

Зміст: тематична бесіда «Тактильний телеграф», гра «Зобрази емоцію», гра-перевтілення.

Ключові поняття: спілкування, взаємодія, розуміння, позитивно, негативно, вираз, тести, міміка, поведінка. Очікувані результати: в учнів підвищуються адаптаційні здібності до повсякденного життя, учні аналізують ефективні та помилкові моделі спілкування, формуються комунікативні навички.

1. Гра «Зобрази емоцію»

В групі провідний показує одну емоцію, а учасники – протилежну їй (смуток – радість, сміх – сльози).

2. Гра «Тактильний телеграф»

Учасники утворюють коло. Учасник, який стоїть біля екрана, є «передавачем», напроти нього, по колу – «приймач». Усі беруться за руки. «Передавач» потискує водночас руки тих, хто стоять поруч, лівою та правою рукою. Сусід, отримавши таким чином імпульс, передає його далі, стискаючи руку сусіда. Завдання ускладнюється. «Передавач» посилає різні імпульси, наприклад: лівою – два коротких потискання, правою – два довгих, і перевіряє, яка лінія – ліва чи права – працює краще.

Заняття 10 «Підсумок»

Зміст: тематична бесіда, гра «Я можу», підведення підсумків.

Ключові поняття: комунікативні навички.

Кількість годин для вивчення: 1 год.

Очікувані результати: покращили комунікативні навички.

Реалізація програми відбувалася після уроків учнів 2-б класу, або під час виховної години. Кожна дитина займала відповідне місце та готувалася до початку заняття. Заняття проходили або один раз на тиждень, або два в залежності від емоційного стану дітей.

2.3. Аналіз результатів впровадження програми формування комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку засобами гри

Для формування комунікативних навичок нами було розроблено програму розвитку молодших школярів. Після проведення формуючого експерименту ми провели контрольний експеримент для виявлення покращення формування комунікаивних навичок у молодших школярів.

Підвищенню рівня розвитку комунікативних навичок сприяла програма, спрямована на розвиток комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку. Перед початком циклу тренінгових вправ було проведене діагностування учнів і виявлено результати зображені у таблиці 2.1 дані порівняльного аналізу рівня розвитку комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку наведені у таблиці 2.2.

Таблиця 2.3

Порівняльний аналіз рівня розвитку комунікативних навичок дітей молодшого шкільного віку до та після впровадження програми занять

Рівні	Результати первинної діагностики			Результати повторної діагностики		
	Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Відсотки	30	60	10	-	80	20

Як видно з табл. 2.3., після впровадження програми відсоток дітей молодшого шкільного віку з високим рівнем розвитку комунікативних навичок зріс з 10 % до 20 %, тобто на 10 %. Відсоток опитаних з середнім рівнем збільшився з 60 % до 80 %, а з низьким зменшився на 30 %. Таким чином на підставі результатів повторної діагностики (табл. 2.3.) можна зробити висновок що програма занять є ефективна.

Завдяки використанню ігор та ігрових ситуацій діти краще засвоювали певні навички, які треба було сформувати, а саме:

- знання культурних норм спілкування;
- вирішення конфлікту;
- знання і дотримання правил етикету;
- встановлення контакту.

Якщо на початок експерименту деякі діти не могли навіть знайти самостійно собі партнера для виконання певного завдання, то після програвання ігрових ситуацій, вони відчували себе комфортно і вже з впевненістю знаходили собі пару.

Також діти не знали одну з комунікативних навичок, як знання і дотримання правил етикету, то після гри вони навіть ділилися цим зі своїми друзями з паралельного класу.

Дуже часто діти влаштовують «розбірки» і підходять за допомогою до вчителя чи дорослих, через те, що не знають, як самостійно вирішити конфлікт.

Або коли хлопці через те що, не знають інший спосіб вирішення конфліктної ситуації влаштовують бійку.

То після того, як в грі вони були на обох сторонах учасників конфлікту, та відчули на собі всі наслідки його, то після програвання ситуацій рішення їх, які їх турбували, навчилися вирішувати конфлікти в межах своїх можливостей.

Якщо володіти певними елементарними комунікативними навичками це сприятиме кращій адаптації в соціальному житті.

Отже, результати проведеної експериментальної роботи з розвитку комунікативно навичок з опорою на систему завдань і ігор є ефективними і забезпечують краще формування комунікативних навичок. Позитивні результати, здобуті від експериментального навчання, свідчать про ефективність пропонованої методики .

ВИСНОВОК

Проблема формування комунікативних навичок є однією з найважливіших у системі початкового навчання. Вироблення в учнів вміння правильно висловлюватися та знаходити спільну мову є одним із пріоритетних завдань, яке постає перед школою.

Комунікативні навички – це здатність людини взаємодіяти з іншими людьми, адекватно інтерпретуючи отримувану інформацію, а також правильно її передаючи. Ці навички дуже важливі в суспільстві, коли щодня необхідно взаємодіяти з багатьма людьми.

Врахування вікових особливостей учнів початкових класів загальноосвітньої школи учителем під час формування в молодших школярів комунікативних навичок сприяє підвищенню динамічності, ефективності і якості цього процесу і забезпечує високі результати.

Процес формування комунікативних навичок в ігровій діяльності дітей молодшого шкільного віку виявився результативним, але ще з врахуванням індивідуальних особливостей дітей класу.

Задля перевірки ефективності і доцільності програми проведено дослідження, які показали що більшість дітей класу мають середній рівень сформованості комунікативних навичок. Щоб підвищити їх рівень було запропоновано програму формування комунікативних навичок засобами гри.

Програма складається з десяти занять на яких учні формували комунікативні навички: вміння вирішувати конфліктні ситуації, вміння знаходити спільну мову та вміння правильно будувати спілкування.

Після впровадження і реалізації програми було проведено контрольний експеримент, який показав, що в учнів покращилися комунікативні навички.

В учнів з високим рівнем сформованості комунікативних навичок відсоток збільшився з 10 % до 20 %, тобто на 10 %. Відсоток опитаних з середнім рівнем збільшився з 60 % до 80 %, а з низьким зменшився на 30 %.

Отже, пропонована програма є ефективною і забезпечує краще удосконалення комунікативних навичок молодших школярів.

Ефективне формування комунікативних навичок у дітей молодшого шкільного віку можливе при умові використання у педагогічному процесі ігрових ситуацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навч. посіб. Львів : Світ, 1990. С. 11-15.
2. Барановська Л. В. До теоретичних засад формування культури мовлення. *Педагогіка і психологія*. 1997. № 3. С. 33-37.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
4. Белінська Є. П. Соціальна психологія особистості. Москва : Аспект Пресс, 2002. 116 с.
5. Бірюк Л. Комунікативна культура як передумова формування й розвитку комунікативної компетентності майбутнього вчителя початкових класів. *Актуальні проблеми формування творчої особистості вчителя початкових класів*. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2005. С. 120–124.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. 2-ге видання. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 374 с.
7. Божович Л. І. Особистість і її формування в дитячому віці. Москва : Просвещение, 1968. 398 с.
8. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні. Київ : КНЕУ, 2014. 383 с.
9. Вайнола Р. Х. Технологізація соціально-педагогічної роботи: теорія та практика. навч. посіб. / за ред проф. С.О. Сисоєвої Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2008. 188 с.
10. Валлон А. Психическое развитие ребенка. Санкт-Петербург : Питер, 2001, 208 с.
11. Васильєва, О. В. Критерії та рівні сформованості комунікативної компетентності молодших школярів. *Педагогічний альманах* : зб. наук. праць / редкол.: В. В. Кузьменко (голова) та ін. Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2013. Вип. 20. С. 16-22.

- 12.Власенко А. Роль гри у навчанні і вихованні молодших школярів. *Початкова Школа*. 1997. С.40-45
- 13.Всеосвіта:спільнота активних освітян . URL : <https://vseosvita.ua/> (дата звернення :18.09.2020)
- 14.Выготский Л. С. Собр. соч. В 6 т. Т. 1,2,3. Москва : Просвещение, 1982. С. 62-84.
- 15.Дерев'янку М. Л. Вивчення граматичного матеріалу як ефективний засіб удосконалення мовленнєвих умінь: *Зміст і технології шкільної освіти: Матеріали звітної наукової конференції Інституту педагогіки АПН України*. Ч. I. Київ : Педагогічна думка. 2005. С. 59-60.
16. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). *Освіта*. № 44-46. 1993. С.16.
- 17.Донченко Н. П. Загальна характеристика гри та її роль. *Державна академія керівних кадрів культури і мистецтв*. 2016. № 7.С. 41–49
- 18.Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення : Харків : ОВС, 2002. 144 с.
- 19.Ельконін Д. Б. Психологія навчання молодшого школяра. Москва : Знание, 1974. С. 239-284.
- 20.Жуков Ю. М., Петровская Л. А., Растянников П.В. Диагностика и развитие компетентности в общении. Москва : Изд. во МГУ, 1990.104 с.
- 21.Зимняя И. А. Психология. Москва : Издательская корпорация «Логос», 2000. 384 с.
- 22.Казарцева О. М. Культура мовного спілкування: теорія і практика навчання. Москва : Флінта, Наука, 2001. 496 с.
- 23.Калмикова Л. Н. Психолінгвістичні і лінгвометодичні підходи до змісту мовленнєвих навичок і вмінь. *Початкова школа*.2003. №5. С. 5
- 24.Клюєва Н. В. Учим детей общению. Ярославль : Наука, 2006. 188 с.
- 25.Коломинский Я. Л. Психология спілкування. Москва : Знание, 1974. 416 с.
- 26.Конецкая В. П. Соціологія комунікації. Москва : МУБУ, 1997.129 с.

27. Корніяка О. М. Психологія комунікативної культури школяра: Монографія. Київ : Міленіум, 2006. 336 с.
28. Крутецкий В. А. Психология: Учеб. Москва : Просвещение, 1980. 352 с.
29. Куніцина В. П. Міжособистісне спілкування. Санкт-Петербург : Пітер, 2002. 67 с.
30. Лісіна М. І. Потреба у спілкуванні Москва : Наука, 1986. 300 с.
31. Ложкін Г. В., Пов'якель Н. І. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика: навч. посіб. Київ : Професіонал, 2007. 416 с.
32. Ломпшер И. Применение теории развивающего обучения в германской школе. *Вопросы психологии*. Москва. 2000. № 4. С.97-108.
33. Лопатка Р. Т. Функціонально-комунікативний підхід у навчанні української мови : *Рідні джерела*, 2003, № 1. С. 28-31.
34. Лопатка Р. Т. Функціонально-комунікативний підхід у навчанні української мови. *Рідні джерела*. 2003. №1. С. 28-31.
35. Люблинская А. А. Учителю о психологии младшего школьника: Пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1977. 224 с.
36. Макаренко А. С. Гра : Твори : в 7 т. Радянська школа, 1954. Т.4. 366 с.
37. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини. Київ : Знання, 2007. 48 с.
38. Мамчур Л. І. Погляди Сухомлинського на розвиток комунікативної здатності молодших школярів. *Початкова школа*. 2010. № 9. С. 53–55.
39. Марущак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики: метод. рек. : Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
40. Марченко А. І. Проблеми успішного спілкування : Львів. 1990. 68 с.
41. Мініна О. Л. Критерії і норми оцінки комунікативно-мовленнєвих умінь школярів. *Педагогічні науки: Зб. наук. пр. Херсон : Атлант*. 1999. Випуск 9. С. 322-324.
42. Нікітіна Л. Є. Технологія соціально-педагогічної роботи: Виховання школяра, 2000, № 10.

43. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога Москва : ТЦ «Сфера», 2001. 467 с.
44. Паригін Б.Д. Соціальна психологія. Санкт-Петербург : ІГУП, 1999. 533 с.
45. Пасмурна Р. О. Про особливості формування усного зв'язного мовлення у дітей початкової школи VII Всеукраїнська конференція молодих науковців «Проблема особистості в сучасній науці: результати та перспективи досліджень». 28 жовтня 2004 року, м. Київ: Тези доповідей. Київ : Київський університет, 2005, 239 с.
46. Пащенко А. К. Розвиток нормативного поведінки молодших школярів: автореф. дис. ... канд. психол. наук. Москва, 2010. 23 с.
47. Петровский А.В. Коллектив, общение и развитие личности: Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1981, 304 с.
48. Петрук О. М. Аспекти комплексної методики вивчення граматичного матеріалу та формування мовленнєвих умінь на функціональній основі. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі*. Збірник наукових праць: Рівне, 2003, С. 324-327.
49. Пиаже Ж. Речь и мышление ребенка. Москва : Педагогика Пресс, 1994, 528 с.
50. Про загальну середню освіту : Закон України № 764-IX від 13.07.2020. Дата оновлення : 01.08.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення: 15.03.2020).
51. Програми середньої загальноосвітньої школи. 1-4 кл. Київ : Початкова школа, 2006. 346 с.
52. Ромов П. Л. Удосконалення комунікативно-мовленнєвих умінь у процесі читання на уроках мови. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Херсон : Айлант. 1998. Вип. 5. С. 61-64.
53. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 1999. 382 с.

- 54.Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : Підручник для педагогічних факультетів Міжнародний фонд «Відродження». Київ : Абрис,1997, 416 с.
- 55.Савченко О. Я. Урок в початкових класах. Київ «Освіта» 1993 р. 256 с.
- 56.Савченко О.Я. Сучасний урок у початкових класах. Київ : Магістр., 1997, 255 с.
- 57.Сидор Е. Вправи для розвитку в учнів загальнонавчальних, комунікативних, творчих умінь. *Початкова школа*. 2001, С.19-23.
- 58.Старагіна З. П. Про мовний розвиток молодших школярів. *Педагогіка і психологія*. 2000. №1. С. 10-16.
- 59.Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям: вибрані твори в 5 т. Текст. Київ : Рад. шк., 1977. Т. 5. С. 53-69.
- 60.Сухомлинський В. О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості Сухомлинський В. О. Вибрані твори: у 5-ти т., Т.1. Київ : Рад. школа, 1976. С. 55–209.
- 61.Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори: в 5 т., Т. 3. Київ : Рад. школа, 1977, 670 с.
- 62.Сушиліне Н. В. Роль дидактичної гри в початковій школі. *Педагогічні науки*. 2018. № 6. С. 21–23.
- 63.Федоренко В. Л. Енциклопедія інтелектуальних ігор на уроках української мови. В. Л. Федоренко Харків : Основа, 2008, 424 с.
- 64.Федоренко Ю. П. Комунікативна компетенція як найважливіший елемент успішного спілкування. *«Рідна школа»*. 2002. № 1. С. 63-65.
- 65.Філоненко М. Психологія спілкування:навч.посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с.
- 66.Фіногенов А. В. Игровые технологии в школе: учеб.-метод. пособие. Краснояр. гос. ун-т, 2006. 137 с.
- 67.Хорошковська О. Розвиток українського мовлення молодших школярів : *Початкова школа*.1997. №8. С. 14-16.
- 68.Черезова І.О. Комунікативна компетентність як базова якість особистості:

- І.О.Черезова. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. С.103-107.
- 69.Чупріна О. В. Реалізація принципу розвитку мовлення на уроках української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми текстотворення у лінгводидактичній та мистецтвознавчій площинах: збірник наукових праць (за матеріалами міжрегіонального науково-методичного семінару) / за ред. К. Я. Климової*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2017. С. 22–26.
- 70.Шардаков М. Н. Мышление школьника. Москва : УЧПЕДГИЗ, 1963. 254 с.
- 71.Шуть М. Школа ігромайстерності. Київ : Видавничий дім «Шкільний світ», 2006. 128 с.
- 72.Яворська С. Методика навчання української мови: проблеми, теорія, практика. *Рідна школа*. 2007. № 1. С. 65-68.
- 73.Яновицька Н. Граматичні вправи як основа засвоєння української мови в початкових класах. *Початкова школа*. 2017. № 8. С. 42–46.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета для вчителів початкових класів

Шановні колеги! З метою досягнення об'єктивних результатів наукового дослідження, присвяченого проблемі формування комунікативної компетентності учнів молодшого шкільного віку, просимо Вас дати відповіді на питання анкети. Дуже вдячні за співпрацю.

1. Вкажіть Ваше прізвище, ім'я по батькові (відповідь за бажанням).
2. Стаж роботи на посаді .
3. Назвіть навчальний заклад, де Ви працюєте (відповідь за бажанням).
4. Чи відповідає рівень володіння учнями українською мовою нормам української літературної мови? Якщо ні, то чому?
5. Чи завжди спілкуються з Вами учні після занять українською мовою?
6. Які типові мовленнєві помилки зустрічаються в усному і писемному мовленні учнів?
7. Як Ви розумієте поняття « комунікативні навички »?
8. Які комунікативні вміння, на Вашу думку, слід розвивати в учнів ?
9. Чи використовуєте в гру під час навчання?
10. Яким вправам ви надаєте перевагу в роботі з учнями (на текстовій основі, на нетекстовій основі, змішаного типу)?
11. Яким методам і прийомам Ви надаєте перевагу в роботі зі студентами з розвитку комунікативних умінь і навичок (традиційні, інноваційні). Обґрунтуйте відповідь.